

Regeringens skrivelse

2002/03:111

Landsbygdspolitik – resultatredovisning

Skr.
2002/03:111

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 28 maj 2003

Göran Persson

Ann-Christin Nykvist
(Jordbruksdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

Politikområdet Landsbygdspolitik omfattar verksamheter för en hållbar utveckling av landsbygden samt försöks- och utvecklingsverksamhet inom ramen för de nationella handlingsprogrammen för jordbrukets miljöpåverkan och ekologisk produktion. Det övergripande målet för politikområdet är en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden.

Skrivelsen utgör ett komplement till budgetpropositionen för år 2004 och innehåller en fördjupad redovisning av uppnådda resultat samt mer ingående information om resursfördelningen och utfallet beträffande de i politikområdet ingående verksamhetsområdena. Redovisningen visar också på hur resultaten svarar mot uppställda mål och hur de ingående åtgärderna bidrar till att nå en hållbar utveckling på landsbygden.

1	Ärendet	5
2	Beskrivning av verksamhetsområden.....	6
2.1	Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslagen 44:1 och 44:2)	6
2.1.1	Miljö- och landsbygdsprogrammet.....	7
2.1.2	Mål 1-programmen och gemenskapsinitiativet Leader+	8
2.1.3	Nationella stödet till norra Sverige	9
2.2	Miljöförbättrande åtgärder (anslag 44:3)	9
2.3	Yttre och inre rationalisering samt fjällägenheter m.m. (anslagen 44:4 och 44:5)	9
2.4	Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel m.m. (anslag 44:6)	10
3	Utgångspunkter för redovisningen	11
3.1	Uppföljningar av resultat i årsredovisningar.....	14
3.2	Översyn av miljö- och landsbygdsprogrammet	14
3.3	Projektet CAP:s miljöeffekter.....	15
3.4	Halvtidsutvärderingar av miljö- och landsbygdsprogrammet och strukturfondsprogrammen ...	15
4	Utfall och ekonomiska frågeställningar.....	16
4.1	Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslag 44:1) och från EG-budgeten finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslag 44:2)	16
4.1.1	Anslagssparande	17
4.1.2	Miljö- och landsbygdsprogrammet 2000–2006	18
4.1.3	Återflöde från EU:s budget.....	20
4.2	Strukturfondsprogrammen åren 2000–2006	21
4.3	Miljöförbättrande åtgärder i jordbruket (anslag 44:3)	21
4.4	Stöd till jordbrukets rationalisering m.m. (anslag 44:4) ..	22
4.5	Stöd till innehavare av fjällägenheter m.m. (anslag 44:5) ..	22
4.6	Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel m.m. (anslag 44:6)	22
5	Ekologiskt hållbart jordbruk.....	24
5.1	Ett rikt odlingslandskap	24
5.1.1	Mål	25
5.1.2	Åtgärder	26
5.1.3	Uppnådda resultat	31
5.2	Ingen övergödning	32
5.2.1	Mål	32
5.2.2	Jordbrukets handlingsprogram.....	32
5.2.3	Växtodlingsplaner	39
5.2.4	Uppnådda resultat	39
5.3	Giftfri miljö	41
5.3.1	Mål	41
5.3.2	Jordbrukets handlingsprogram.....	42
5.3.3	Uppnådda resultat	43
5.4	Försöks- och utvecklingsverksamhet.....	45

5.5	Ekologisk produktion.....	46	Skr. 2002/03:111
5.5.1	Mål	46	
5.5.2	Åtgärder	47	
5.5.3	Uppnådda resultat	47	
6	Ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden	49	
6.1	Övergripande mål.....	49	
6.1.1	Miljö- och landsbygdsprogrammet.....	49	
6.1.2	Mål 1	50	
6.1.3	Leader+	51	
6.1.4	Nationellt stöd till jordbruket i norra Sverige.....	52	
6.2	Miljö- och landsbygdsprogrammet och mål 1	52	
6.2.1	Mål för åtgärden investeringsstöd till jordbruks- trädgårds- och renskötsföretag.....	52	
6.2.2	Uppnådda resultat	53	
6.2.3	Mål för åtgärden startstöd till unga jordbrukare.....	54	
6.2.4	Uppnådda resultat	54	
6.2.5	Mål för åtgärden förbättrad bearbetning och saluföring	55	
6.2.6	Uppnådda resultat	56	
6.2.7	Mål för åtgärden kompetensutveckling	57	
6.2.8	Uppnådda resultat	57	
6.2.9	Mål för åtgärden främjande av anpassning och utveckling av landsbygden.....	57	
6.2.10	Uppnådda resultat	58	
6.3	Leader + ...	59	
6.3.1	Mål	60	
6.3.2	Uppnådda resultat	61	
6.4	Det nationella stödet till jordbruket i norra Sverige.....	61	
6.4.1	Mål.....	62	
6.4.2	Uppnådda resultat	63	

1 Ärendet

Regeringen redovisar årligen för riksdagen i budgetpropositionen kortfattat vilka resultat som uppnåtts för olika politikområden.

Skrivelsen utgör ett komplement till budgetpropositionen för år 2004 i fråga om redovisningen av resurser och uppnådda resultat för politikområdet Landsbygdspolitik. Syftet är att ge en mer ingående redogörelse än vad som vanligen kan innefattas i resultatredovisningen i budgetpropositionen. Målet är också att ge riksdagen fördjupad information om resursfördelningen och utfallet beträffande de ingående verksamhetsområdena. I samband härmed lämnas även information om andra ekonomiska frågeställningar av betydelse för att skapa en helhetsbild över de tillgängliga resurserna.

Redovisningen har också som syfte att visa hur resultaten svarar mot uppställda mål, hur olika åtgärder inom politikområdet samverkar samt hur de ingående åtgärderna tillsammans med andra åtgärder kan bidra till att nå en hållbar utveckling på landsbygden.

Sammantaget bör skrivelsen öka riksdagens möjligheter att bedöma om utnyttjandet av resurserna och de uppnådda resultaten överensstämmer med de för politikområdet utställda målen.

Skrivelsen är uppdelad i sex avsnitt. Inledningsvis ges en kortfattad beskrivning av verksamhetsområdena utifrån anslagen. I det följande avsnittet beskrivs utgångspunkterna för redovisningen. Här ges även kortfattade sammanfattningar av några andra aktuella resultatredovisningar. I det följande beskrivs resursfördelningen och i samband härmed andra ekonomiska frågeställningar av särskild betydelse. Därpå följer redovisningen av uppnådda resultat och bedömningar med hänsyn till uppställda mål.

2 Beskrivning av verksamhetsområden

Politikområdet Landsbygdspolitik omfattar verksamheter för en hållbar utveckling av landsbygden samt försöks- och utvecklingsverksamhet inom ramen för de nationella handlingsprogrammen för jordbrukets miljöpåverkan och ekologisk produktion. Det övergripande målet är en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden. Målet omfattar en hållbar livsmedelsproduktion, sysselsättning på landsbygden, hänsyn till regionala förutsättningar och uthållig tillväxt. Vidare skall jordbrukets natur- och kulturvärden värnas samt jordbrukets negativa miljöpåverkan minimeras i syfte att bidra till att de nationella miljökvalitetsmålen uppnås inom en generation. Politikområdet omfattar således i huvudsak verksamheter inom jordbrukssektorn, men berör också till mindre del åtgärder inom skogsbrukssektorn.

Styrmedlen som ingår i politikområdet är lagstiftning, ekonomiska styrmedel, kompetensutvecklings-, försöks- och utvecklingsverksamhet. Resultatredovisningen är inriktad på resultat uppnådda i fråga om de i statsbudgeten för politikområdet anslagna medlen. I några fall behandlas lagstiftningsåtgärderna i redovisningen, dock enbart på en övergripande nivå för att ge en helhetsbild med avseende på förhållandet mellan uppställda mål och uppnådda resultat.

De anslag som omfattas av politikområdet är åtgärder för landsbygdens miljö och struktur finansierade från den nationella budgeten respektive EU-budgeten, stöd till jordbrukets rationalisering och stöd till innehavare av fjällägenheter med mera. Förutom dessa ingår i politikområdet försöks- och utvecklingsverksamhet, inbegripet marknadsstödjande åtgärder för ekologisk produktion. Slutligen omfattar politikområdet den nuvarande återföringen av skatterna på handelsgödsel och bekämpningsmedel.

2.1 Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslagen 44:1 och 44:2)

Den reformering av den gemensamma jordbrukspolitiken som beslutades år 1992 innebar bland annat införandet av ett antal kompletterande åtgärder till den gemensamma jordbrukspolitiken. Redan tidigare fanns flera strukturstöd med syfte att främja jordbrukets och landsbygdens utveckling.

I och med medlemskapet i EG år 1995 kom Sverige att omfattas av den gemensamma jordbrukspolitiken. Ett första svenskt miljöprogram för jordbruket godkändes av riksdagen (prop. 1994/95:75, bet. 1994/95:JoU7, rskr. 1994/95:126) och av kommissionen i augusti 1995. Flera struktur- och landsbygdsåtgärder infördes också efter att Sverige blev medlem i EU. Särskilda strukturfondsprogram för landsbygdsutveckling infördes. I Sverige avgränsades och godkändes ett mål 6-område i norra Sverige i vilket ingick landsbygdsåtgärder. Fem så kallade 5b program genomfördes med syfte att främja landsbygds-

utveckling. Gemenskapsinitiativet Leader II, landsbygdsutveckling genomfördes i totalt 12 områden.

Vid toppmötet i Berlin år 1999 fattades beslut om en jordbrukspolitisk reform, den så kallade Agenda 2000. Genom beslutet togs ett steg mot en större integrering av miljöaspekter och en hållbar utveckling i den gemensamma jordbrukspolitiken. Beslutet omfattade bland annat nuvarande ramar för EG-stöd till en hållbar utveckling av landsbygden och antagandet av en ny rådsförordning (EG) nr 1257/1999 av den 27 maj 1999 om stöd från Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGJ) om stöd till utveckling av landsbygden och om ändring och upphävande av vissa förordningar. Denna rådsförordning ersatte tidigare gällande rådsförordningar om miljö-, struktur och landsbygdsåtgärder med anknytning till den gemensamma jordbrukspolitiken. Beslut fattades också om omfattningen och fördelningen av EU:s strukturfondsmedel mellan medlemsstaterna. Gemenskapsåtgärderna genom strukturfonderna regleras av rådets förordning (EG) nr 1260/1999 av den 12 juni 1999 om allmänna bestämmelser för strukturfonderna. Antalet strukturfondsmål minskades från sex till tre och gemenskapsinitiativen till fyra varav ett är Leader+.

Sedan början av 1940-talet har det funnits ett särskilt stöd till jordbruket i norra Sverige. Enligt artikel 142 i det svenska anslutningsfördraget till EU ges Sverige rätt att lämna långsiktigt nationellt stöd för att säkerställa att traditionell jordbruksverksamhet kan bibehållas i särskilda regioner som fastställts av EG-kommissionen. Stödet är nationellt finansierat och ingår inte i miljö- och landsbygdsprogrammet eller i mål 1-programmen.

Anslagen 44:1 och 44:2 omfattar nationella respektive från EU-budgeten finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur. Åtgärderna som ingår är miljö- och landsbygdsprogrammet, landsbygdsåtgärder inom mål 1-områdena och åtgärder för jordbruket i norra Sverige samt Leader+.

Budgetramen för miljö- och landsbygdsprogrammet är cirka 23 miljarder¹ kronor för perioden 2000–2006. För mål 1-programmen omfattar politikområdet cirka 950 miljoner kronor i EU-finansiering under samma period. För vissa av åtgärderna i programmet tillkommer en årlig svensk statlig medfinansiering på cirka 35 miljoner kronor. Kostnadsramen för gemenskapsinitiativet Leader+ är cirka 345 miljoner kronor från EU under perioden 2000–2006. Till anläggning av energiskog avsätts cirka 5 miljoner kronor. Slutligen var anslagsnivån 318 miljoner kronor för det nationella stödet till norra Sverige år 2002.

2.1.1 Miljö- och landsbygdsprogrammet

Regeringen redogjorde i skrivelsen 1999/2000:14, bet. 1999/2000: MJU2, rskr. 1999/2000:91 för innehållet i det svenska miljö- och landsbygdsprogrammet för perioden 2000–2006. Åtgärderna inom miljö- och landsbygdsprogrammet är uppdelade på två insatsområden.

¹ Inklusivt nationell medfinansiering av strukturåtgärder i mål 1 samt utbetalningar av åtaganden ingångna under programperioden 1995–1999.

Syftet med åtgärderna inom *insatsområde I* är att fördjupa och bredda jordbrukets miljöarbete så att produktionen och utnyttjandet av natur- och kulturreсурser kan vidareutvecklas på ekologiskt hållbar grund. Insatsområdet omfattar miljöersättningar (se närmare avsnitt 5), kompensationsbidrag till mindre gynnade områden, kompetensutveckling av jord- och skogsbrukare, stöd till investeringar som kan stödja en hållbar utveckling, stöd för anläggning av våtmarker och restaurering av slätterängar och betesmarker samt skogliga miljöåtgärder. Flera av miljöersättningarna bygger på ersättningsformer som ingick i jordbrukets miljöprogram åren 1995–1999. I flera fall har det dock skett smärre och i några fall större ändringar av villkoren. En jordbrukare som ansluter sig till en miljöersättning åtar sig att under en femårsperiod genomföra åtgärden enligt gällande villkor. Åtgärderna för miljöersättningar och kompensationsbidrag i mindre gynnade områden omfattar hela landet.

Det övergripande målet med åtgärderna inom *insatsområde II* är att främja fortsatt sysselsättning, tillväxt och bosättning på landsbygden och därmed medverka till en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. Åtgärderna skall underlätta landsbygdens anpassning till nya förutsättningar, förstärka konkurrenskraften och skapa sysselsättning för både kvinnor och män i landsbygdens näringsliv. Åtgärderna skall även underlätta och främja en diversifiering av näringslivet på landsbygden samt förstärka effekten av andra åtgärder. Insatsområdet omfattar investeringsstöd, kompetensutvecklingsåtgärder, startstöd, stöd till förbättrad bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter och åtgärder för att främja en anpassning och utveckling av landsbygden. Stöden ges till enskilda företag och projekt.

Den del av miljö- och landsbygdsprogrammet som finansieras från EU kommer från jordbruksfondens garantisektion (av EU:s budget). Resterade delar finansieras med nationella medel.

2.1.2 Mål 1-programmen och gemenskapsinitiativet Leader+

Mål 1-programmen samt gemenskapsinitiativet Leader+ kompletterar miljö- och landsbygdsprogrammet. Ett av de tre strukturfondsmålen benämnt Mål 1 berör i de svenska programmen politikområdet Landsbygdspolitik. Ändamålet med mål 1 är att främja utvecklingen och den strukturella anpassningen av regioner som släpar efter samt i de mest glesbefolkade områdena. För Sverige har beslut fattats om två mål 1-program. Dessa är mål 1 Norra Norrland som omfattar Norrbottens och Västerbottens län samt mål 1 Södra Skogslänsregionen som omfattar Jämtlands och Västernorrlands län samt några kommuner i Gävleborgs, Dalarnas och Värmlands län. I programmen för båda mål 1-regionerna tillämpas stöd till investeringar i jordbruksföretag, startstöd för unga jordbrukare, stöd för kompetensutveckling, stöd för förbättrad bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter samt åtgärder för att främja anpassning och utveckling av landsbygden. Landsbygdsåtgärder inom mål 1-programmen finansieras av EU via jordbruksfondens utvecklingssektion.

Gemenskapsinitiativet Leader+ syftar till att främja landsbygdsutveckling. Leader+ skall stödja prövade och nyskapande metoder för

utveckling och förnyelse på lokal nivå. Initiativet skall också bidra till att hitta nya vägar till en hållbar utveckling på landsbygden. Viktiga delar i Leader+ är det så kallade underifrånperspektivet och arbetsmetoden som utgår ifrån lokala partnerskap. I juli år 2001 godkände kommissionen det svenska Leader+-programmet. Stöd till Leaderliknande verksamhet kan även lämnas inom mål 1. Leader+ finansieras av EU via jordbruksfondens utvecklingssektion.

2.1.3 Nationella stödet till norra Sverige

I förordningen (1996:93) om stöd till jordbruket i norra Sverige anges de grundläggande nationella bestämmelserna. Enligt förordningen kan stöd lämnas för att skapa bättre förutsättningar för jordbruk inom områden i norra Sverige där det med hänsyn till klimat och andra produktionsförutsättningar är särskilt svårt att bedriva sådan verksamhet. På grund av de svåra permanenta naturförhållanden som råder i områdena är jordbrukarna berättigade till ett bidragsbelopp som är större än det maximala belopp som föreskrevs i rådets förordning (EEG) nr 2328/91 av den 15 juni 1991 om förbättring av jordbruksstrukturens effektivitet, vilken reglerade kompensationsbidraget år 1995. Det nationella stödet omfattar stödområdena 1 till 3 (figur 3.1) och villkoren anges i kommissionens beslut (EG) nr 228/96 av den 28 februari 1996 om systemet för långsiktigt stöd på nationell nivå till jordbruket i de nordliga områdena i Sverige, (EG) nr 557/97 av den 17 juli 1997 om ändring av beslut 96/228/EG om systemet för långsiktigt stöd på nationell nivå till jordbruket i de nordliga områdena i Sverige och (EG) nr 411/2000 av den 9 juni 2000 om ändring av beslut 96/228/EG om systemet för långsiktigt stöd på nationell nivå till jordbruket i de nordliga områdena i Sverige.

2.2 Miljöförbättrande åtgärder (anslag 44:3)

Sedan slutet av 1980-talet har medel anslagits för att bland annat förstärka försöks- och utvecklingsverksamheten när det gäller metoder att minska jordbrukets växtnärläckage och minska riskerna vid användningen av bekämpningsmedel. Något senare tillkom försöks- och utvecklingsverksamhet i fråga om ekologisk produktion. Medlen skall bidra till att uppnå målet om en ekologiskt hållbar utveckling av landsbygden samt de för jordbruket relevanta nationella miljö kvalitetsmålen. Anslaget disponeras också för marknadsstödjande åtgärder för ekologisk produktion, uppföljning och utvärdering av den gemensamma jordbrukspolitiken med mera. Anslagsnivån år 2002 var cirka 27 miljoner kronor.

2.3 Yttre och inre rationalisering samt fjällägenheter m.m. (anslagen 44:4 och 44:5)

Inom politikområdet lämnas sedan år 1978 bidrag till jordbrukets yttre och inre rationalisering enligt förordningen (1978:250) om statligt stöd till jordbrukets rationalisering. Motsvarande stöd för att främja jord-

brukets rationalisering lämnades även tidigare för att uppfylla jordbrukspolitikens rationaliseringsmål. Stödet utgår från och med år 2003 i huvudsak till vissa omarronderingsprojekt i Dalarnas län. År 2002 var anslagsnivån 14 miljoner kronor.

Politikområdet Landsbygdspolitik omfattar också bidrag till investeringar i byggnader och andra fasta anläggningar på fjällägenheter, underhåll och upprustning av dessa lägenheter, avvecklingsbidrag och avträdesersättning åt innehavare av fjällägenheter, gästgiveribestyr samt inlösen av byggnader med mera i vissa fall. År 2001 fanns totalt 83 fjällägenheter i Sverige, vilket är en upplåtelseform som har sina grunder i lagstiftning från år 1915. Den senaste inventeringen av fjällägenheterna genomfördes år 1995 av Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Av inventeringen framgår att hälften av fjällägenheterna har högsta bevarandevärdet. Dessa finns i stor utsträckning omkring femton aktiva fjälljordbruk. Många av fjällägenheterna har en representativ kulturhistorisk bebyggelse och är av betydelse för att bevara kulturmiljövärden i fjällandskapet men också för fjällsäkerhet och turism. Anslagsnivån var år 2002 cirka 1,5 miljoner kronor.

2.4 Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel m.m. (anslag 44:6)

I regeringsförklaringen hösten 2000 aviserades att de så kallade gödselskatterna i lämplig form skulle återföras till jordbruket. I budgetpropositionen för år 2003 (prop. 2002/03:1 volym 11) föreslog regeringen att den återförda skatten på kväve i handelsgödsel och bekämpningsmedel används till åtgärder för att minska växtnäring förlusterna från jordbruket och för att minska miljöriskerna inom växtskyddsområdet. Den nuvarande återföringen beräknas fortgå till och med år 2005. För år 2002 var anslagsnivån 363 miljoner kronor.

3 Utgångspunkter för redovisningen

För att så långt som möjligt ge en sammanhållen redovisning av utgiftsfördelningen för de olika verksamheter och åtgärder som ryms inom de i politikområdet ingående anslagen redovisas det ekonomiska utfallet och uppnådda resultat i separata avsnitt. Syftet härmed är att åstadkomma en samlad bild av det ekonomiska utfallet och ekonomiska frågeställningar för hela politikområdet.

I avsnitt 4 finns uppgifter om utfallet inom olika program och åtgärder under perioden 2000–2002. Uppgifterna i detta avsnitt baseras helt och hållet på utbetalda medel inom perioden. I avsnitt 5 och 6 anges kostnader för de olika åtgärderna kopplade till resultaten. För miljöersättningarna och kompensationsbidraget motsvarar kostnaderna verksamhet under år 2002, även om delar av kostnaderna ännu inte motsvarats av utbetalningar. För övriga åtgärder anges totala kostnader för samtliga beslutade projekt och investeringar även om flera av dessa är pågående och delar av kostnaderna ännu inte uppstått eller lett till utbetalningar av ersättning.

Utgångspunkten för redovisning av uppnådda resultat är de av riksdagen fastställda målen. För ekologiskt hållbart jordbruk har en resultatredovisning gentemot relevanta miljö kvalitetsmål och delmål valts. Då flera verksamheter eller flera åtgärder inom samma verksamhetsområde har betydelse för möjligheten att uppnå miljö kvalitetsmålen redovisas resultaten även i förhållande till de för enskilda åtgärder uppställda operativa målen. För att så långt som möjligt åstadkomma en åskådlig redovisning rapporteras uppnådda resultat i förhållandet till ett av miljö kvalitetsmålen. Det utesluter dock inte att en åtgärd även kan ha positiva effekter för andra miljö kvalitetsmål. Skälet till vald redovisning är främst att så långt som möjligt undvika upprepningar, vilket i sig skulle kunna leda till sämre överskådlighet.

Landsbygdspolitiken är utpekad som ett av flera politikområden som skall bidra till att nå målen för den regionala utvecklingspolitiken. Målen för den regionala utvecklingspolitiken har dock inte motsvarande konkretisering som miljö kvalitetsmålen. Den valda utgångspunkten för redovisningen med avseende på ekonomiskt och socialt hållbar utveckling är därför de övergripande mål som finns för miljö- och landsbygdsprogrammet, mål 1-programmen, Leader+-programmet och det nationella stödet till jordbruket i norra Sverige.

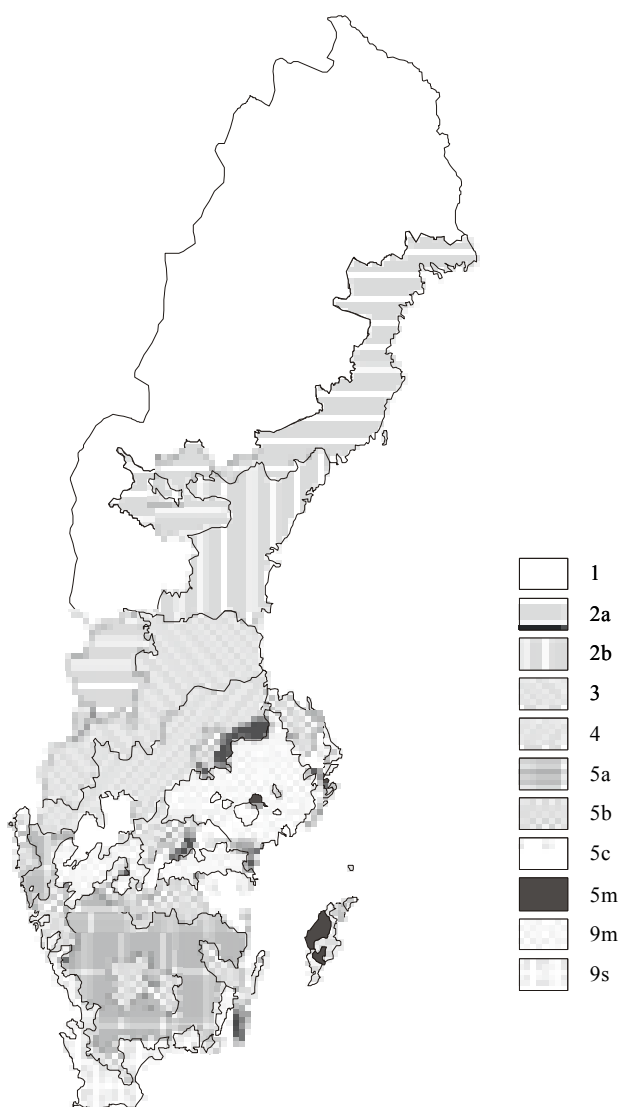
Några åtgärder kan skapa förutsättningar för att uppnå såväl ekologiskt hållbar utveckling som ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. När så är fallet beskrivs åtgärden företrädesvis under en av huvudrubrikerna.

Den tidsperiod som valts vid redovisningen av uppnådda resultat är i de flesta fall år 2000 till år 2002. År 2000 är dock i flera fall att betrakta som ett övergångsår. Exempelvis var det inte möjligt att ansluta sig till de nya miljöåtgärderna under år 2000. Valet av tidsperiod har därför i vissa sådana fall begränsats till år 2001 och år 2002. Målen för flera av åtgärderna är dock i många fall långsiktiga, vilket bör beaktas vid tolkningen av resultaten.

För att belysa resultaten av de vidtagna åtgärderna i förhållande till miljö kvalitetsmålen används vanligen indikatorer. Då det i många fall krävs en längre tidsperiod än två till tre år för att beskriva eventuella trender har i vissa fall andra tidsperioder valts för att åstadkomma en fullständigare bild.

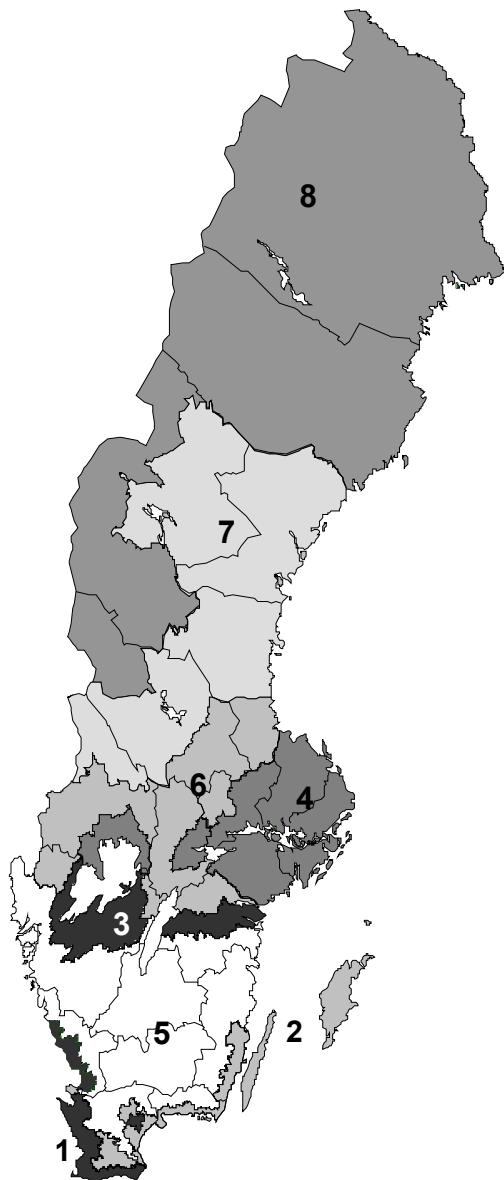
Vid presentationen av resultaten har i några fall en annan uppdelning av riket än län valts. Det gäller till exempel verksamheter som utgår från stödområden. Stödområdena är avgränsade i enlighet med artiklarna 18, 19 och 20 i rådets förordning (EG) nr 1257/99 och omfattar i princip norra Sverige (område 1–3), skogs- och sjöområdena i mellersta Sverige (område 4) samt skogsbygd i södra Sverige (område 5). Nedanstående karta beskriver indelning i stödområden. De på kartan angivna områdena 9s och 9m är inte stödområden utan överensstämmer till stor utsträckning med produktionsområdena Götalands södra slättbygder och Götalands mellanbygder (9s) och Götalands norra slättbygder och Svealands slättbygder (9m).

Figur 3.1. Karta över indelningen i stödområden

I andra fall har Statistiska centralbyråns (SCB) indelning i statistiska produktionsområden valts vid presentationen av resultaten. Nedanstående karta visar indelningen i olika produktionsområden.

Figur 3.2. Karta över indelning i produktionsområden

- 1 Götalands södra slättbygder (Gss)
- 2 Götalands mellanbygder (Gmb)
- 3 Götalands norra slättbygder (Gns)
- 4 Svealands slättbygder (Ss)
- 5 Götalands skogsbygder (Gsk)
- 6 Mellersta Sveriges skogsbygder (Ssk)
- 7 Nedre Norrland (Nn)
- 8 Övre Norrland (Nö)

De resultat som redovisas i de följande avsnitten finns i några av de rapporter som refereras nedan. I samband härmed anges sådana uppfölj-

ningar och utvärderingar som framöver kan komma att vara viktiga underlag för kommande resultatredovisningar. Skr. 2002/03:111

3.1 Uppföljningar av resultat i årsredovisningar

Uppföljningar av resultaten för politikområdet Landsbygdspolitik redovisas årligen i berörda myndigheters årsredovisningar, särskilt Jordbruksverkets årsredovisning men också i länsstyrelsernas årsredovisningar. Verket för näringslivsutvecklings (NUTEK) årsredovisning innefattar redovisningar inom politikområdet Regional utvecklingspolitik som också är av betydelse för beskrivningen av uppnådda resultat för politikområdet Landsbygdspolitik. Härvidlag är framför allt redovisningen med avseende på de mål 1-program som delfinansieras av EU:s jordbruksfond av särskilt intresse. Länsstyrelsernas årsredovisningar har ett regionalt perspektiv och utgör viktiga underlag för de centrala myndigheternas redovisningar.

I Jordbruksverkets årsredovisning presenteras för politikområdet Landsbygdspolitik utvecklingen inom olika huvudområden. Huvudområdena är ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar produktion. Vidare görs en resultatredovisning av måluppfyllelsen med avseende på verksamhetsgrenar och i regleringsbrevet uppställda återrapporteringskrav.

Slutligen anges i regleringsbrevet till myndigheterna ett antal specificerade uppdrag varav några har bäring på politikområdet Landsbygdspolitik. I detta sammanhang bör Jordbruksverkets årsrapport för miljö- och landsbygdsprogrammet uppmärksammas. Andra årsrapporter som är väsentliga är de som lämnas till EG-kommissionen från de båda förvaltningsmyndigheterna för mål 1, vilka är länsstyrelserna i Norrbotten och Jämtlands län, samt Glesbygdens årsrapport för Leader+. Resultat och analyser i dessa rapporter är viktiga underlag för skrivelsen.

3.2 Översyn av miljö- och landsbygdsprogrammet

I oktober 2000 gav regeringen Jordbruksverket i uppdrag att genomföra en översyn av det svenska miljö- och landsbygdsprogrammet i syfte att fullt utnyttja tillgängliga medel under programperioden. Uppdraget innebär att Jordbruksverket mot bakgrund av i programmet uppställda mål, men också med utgångspunkt i vunna erfarenheter, skulle analysera behovet av och lämna förslag till eventuella förändringar i miljö- och landsbygdsprogrammet. Särskilt skulle behovet av en ersättning för vallodling utanför stödområde 1–5, miljöersättningen för ekologisk produktion och två moduleringsförslag analyseras. I oktober 2001 gav regeringen Jordbruksverket i uppdrag att utreda konsekvenserna av att inkludera hästar i vissa delar av miljö- och landsbygdsprogrammet. Jordbruksverket överlämnade sin rapport till regeringen i december 2001.

Jordbruksverket har i samverkan med Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket i uppdrag att fortlöpande följa och utvärdera miljöeffekterna av den gemensamma jordbrukspolitiken. Resultatet av arbetet rapporteras fortlöpande med Jordbruksverket som samordningsansvarig myndighet. Förutom en årlig rapportering har olika redovisningar av genomförda studier gjorts såsom Ökad användning av glyfosat – beskrivning och orsaker (Jordbruksverket 1999:15) och Att vara lantbrukare eller inte – en studie om förutsättningarna för livskraftigt lantbruk i tre nedläggningsdrabbade områden i Sverige (Jordbruksverket 2002:10).

3.4 Halvtidsutvärderingar av miljö- och landsbygdsprogrammet och strukturfondsprogrammen

Genomförandet av miljö- och landsbygdsprogrammet regleras av förordningen (EG) nr 1257/1999. I förordningen anges att en utvärdering skall genomföras dels efter halva programperioden dels efter avslutad programperiod. Utvärderingen efter halva perioden skall överlämnas till kommissionen senast den 31 december 2003. I kommissionens förordning (EG) nr 445/2002 av den 26 februari 2002 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 1257/1999 om stöd från Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGJ) till utveckling av landsbygden, ges detaljerade anvisningar om innehåll och krav för övervakning och utvärdering. EG-kommissionen har också utarbetat gemensamma utvärderingsfrågor med kriterier och indikatorer. Halvtidsutvärderingen skall utföras i enlighet med dessa anvisningar, kriterier och indikatorer.

I augusti 2002 tillsatte regeringen en särskild utredare med uppgift att genomföra en halvtidsutvärdering av miljö- och landsbygdsprogrammet för Sverige år 2000–2006 i enlighet med vad som föreskrivs av EG. I uppdraget ingår också att utvärdera måluppfyllelsen utifrån de i programmet angivna målen. Vidare skall det administrativa genomförandet, främst gentemot stödmottagarna, bedömas. Utredaren har också möjlighet att lämna förslag på förbättringar av programmet och dess genomförande inom de beslutade ekonomiska ramarna för programmet. Betänkandet skall lämnas senast den 15 november 2003.

För strukturfondsprogrammen och Leader+ görs motsvarande halvtidsutvärderingar.

4 Utfall och ekonomiska frågeställningar

Politikområdet omfattar verksamhet för en hållbar utveckling av landsbygden. Åtgärderna är i stor utsträckning riktade till jordbruksföretag men också andra företag på landsbygden. Avgränsningen följer i huvudsak rådets förordning (EG) nr 1257/1999 om stöd till utveckling av landsbygden samt åtgärder som syftar till att underlätta genomförandet av denna. Politikområdet innehåller också försöks- och utvecklingsverksamhet inom ramen för de skilda nationella handlingsprogrammen för jordbrukets miljöpåverkan.

Politikområdet inrymmer verksamhet vid Jordbruksverket och länsstyrelserna.

Följande anslag ingår i politikområdet Landsbygdspolitik:

- 44:1 Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur
- 44:2 Från EG-budgeten finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur
- 44:3 Miljöförbättrande åtgärder inom jordbruket
- 44:4 Stöd till jordbrukets rationalisering m.m.
- 44:5 Stöd till innehavare av fjällägenheter m.m.
- 44:6 Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel m.m.

I nedanstående tabell visas utgiftsutvecklingen inom politikområdet uppdelat på anslag.

Tabell 4.1. Utgiftsutveckling inom politikområdet Landsbygdspolitik år 2000 till år 2002 (tkr)

Anslag	År 2000	År 2001	År 2002
44:1	2 366 378	2 067 617	2 320 142
44:2	1 808 252	1 601 672	1 759 292
44:3	25 668	29 338	28 336
44:4	12 469	13 496	30 232
44:5	2 189	1 559	1 600
44:6	-	-	63 227
Totalt för politikområdet	4 214 956	3 713 681	4 202 829

4.1 Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslag 44:1) och från EG-budgeten finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur (anslag 44:2)

Anslag 44:1 omfattar den nationella finansieringen av åtgärder för landsbygdens miljö och struktur medan anslag 44:2 omfattar EU-finansieringen av i huvudsak samma åtgärder. Anslagen används för att finansiera strukturstöd, investeringsstöd till lantbrukare, startstöd till yngre jordbrukare, stöd till bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter, kompensationsbidrag till jordbruk i bergsområden och mindre gynnade

områden, kompetensutveckling, miljöåtgärder i jord- och skogsbruket samt åtgärder som främjar anpassning och utveckling av landsbygden. Huvuddelen av åtgärderna återfinns inom ramen för Sveriges miljö- och landsbygdsprogram 2000–2006 och inkluderar också löpande åtaganden från den tidigare programperioden. Till anslaget 44:1 förs också den nationella finansieringen av åtgärder för landsbygdens struktur inom mål 1-programmen liksom det nationella stödet till jordbruket i norra Sverige. Under anslaget 44:2 förs även Jordbruksfondens utvecklingssektions finansiering av mål 1- och Leader+-programmen.

Startstöd till yngre jordbrukare, stöd till investeringar i jordbruksföretag, stöd till bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter samt miljöåtgärder och åtgärder som främjar anpassning och utveckling av landsbygden är ersättningsformer som bygger på fleråriga förpliktelser om utbetalningar. Detsamma gäller åtgärder inom ramen för struktur-fondsprogrammen i mål 1. Detta innebär att staten åtar sig framtida ekonomiska förpliktelser som inte ryms inom ramen för de av riksdagen ettårsvis anvisade anslagen. Istället bemyndigar riksdagen regeringen att ingå ekonomiska åtaganden som sträcker sig in i framtiden.

EU:s andel av finansiering av stöden varierar beroende på program och åtgärd. Inom miljö- och landsbygdsprogrammet medfinansierar EU 50 procent av kostnaderna för miljöersättningar utanför mål 1-området och 75 procent inom mål 1-området. För många åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammet finansierar EU 25 procent av kostnaderna. För några av åtgärderna i programmet har Sverige valt en högre nationell finansieringsandel än den som krävs enligt EU:s regelverk.

4.1.1 Anslagssparande

Totalt uppgår anslagssparandet på anslagen 44:1 och 44:2 till 751 181 000 kronor respektive 56 709 000 kronor vid ingången av år 2003. I tabell 4.2 redovisas utvecklingen av anslagssparandet för anslagen 44:1 och 44:2 under tidsperioden 1999–2002.

Tabell 4.2. Utveckling av anslagssparande för anslagen 44:1 (B8) och 44:2 (B9) för åren 2000—2003 (tkr)

Ingående	44:1 (B8) ²	44:2 (B9) ³
2000	1 111 319	1 199 667
2001	847 940	920 236
2002	983 323	819 485
2003	751 181	563 709

Vid några tillfällen har regeringen fattat beslut om indragning av delar av anslagssparandet för anslag 44:1 och 44:2.

En stor del av det ingående anslagssparandet år 2000 härstammar från programperioden under åren 1995–1999. Anslagssparandet från programperioden 1995–1999 har sin bakgrund i att Sverige, inte fullt ut behövde utnyttjade de anvisade anslagen. För övrigt är storleken på

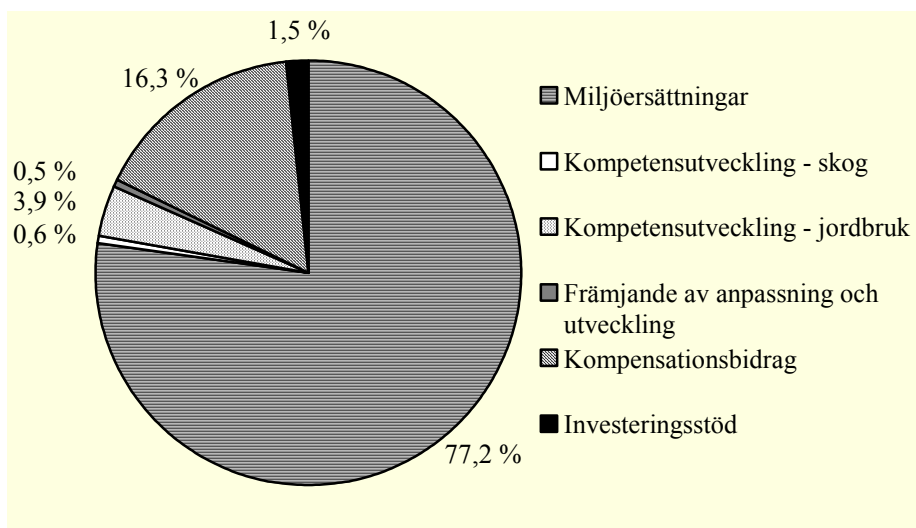
² Ny anslagsbeteckning från och med 2001.

³ Ny anslagsbeteckning från och med 2001.

4.1.2 Miljö- och landsbygdsprogrammet 2000–2006

Åtgärderna inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet är uppdelade på två insatsområden och kostnadsramen för programmet är cirka 23 miljarder kronor för åren 2000–2006⁴. Insatsområde I omfattar åtgärder för en ekologiskt hållbar utveckling på landsbygden och har en beräknad kostnadsram på knappt 20,2 miljarder kronor för hela programperioden, inklusive kvarvarande utbetalningar från förra programperioden. Av detta belopp omfattar miljöersättningarna cirka 15 miljarder kronor för hela perioden. Totalt har cirka 10 miljarder kronor utbetalats under åren 2000–2002 inom insatsområde I, varav cirka 8 miljarder kronor avser miljöersättningar⁵. I nedanstående figur visas fördelningen av utbetalda medel mellan åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammets insatsområde I.

Figur 4.1. Fördelning av utbetalda medel mellan åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammets insatsområde I, åren 2000–2002⁶

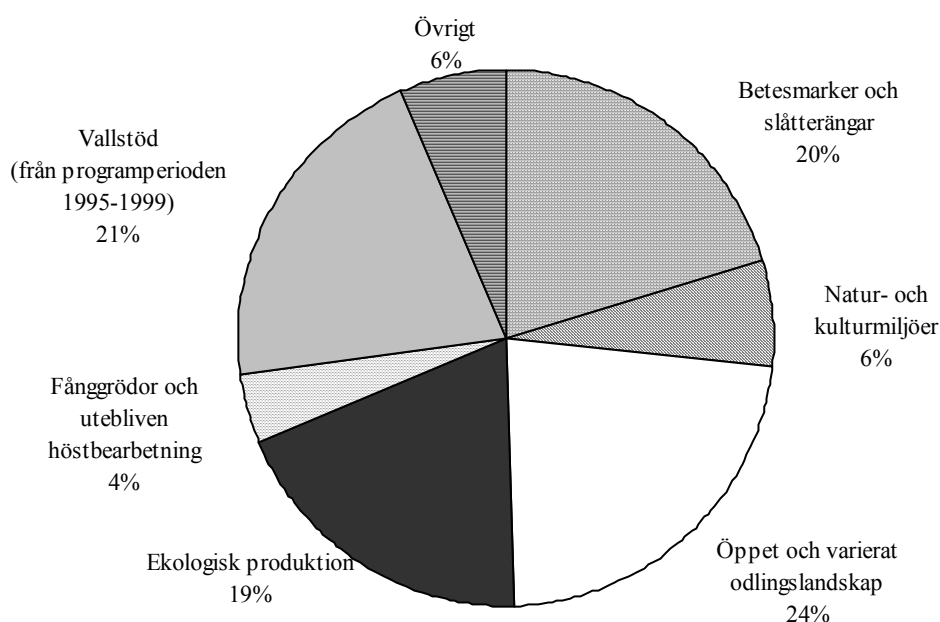
I figur 4.2 visas den procentuella fördelningen av utbetalda medel mellan olika miljöersättningar under åren 2000–2002 inklusive utbetalningar för löpande miljöstödsåtaganden ingångna under programperioden 1995–1999.

⁴ Inklusive nationell medfinansiering av strukturåtgärder i mål I samt utbetalningar av åtaganden ingångna under programperioden 1995–1999.

⁵ Inklusive utbetalningar av miljöstödsåtaganden under perioden 16 oktober 1999–31 december 1999 som belastar budgeten för programperioden 2000–2006.

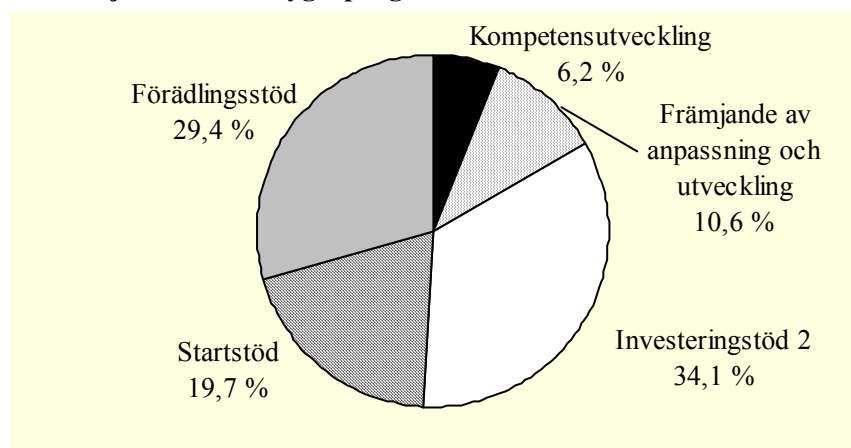
⁶ Inklusive utbetalningar av miljöstödsåtaganden under perioden 16 oktober 1999–31 december 1999 som belastar budgeten för programperioden 2000–2006.

Figur 4.2. Den procentuella fördelningen av utbetalda medel mellan olika miljöersättningar, åren 2000–2002⁷ Skr. 2002/03:111

Insatsområde II omfattar åtgärder för en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden och har en kostnadsram på knappt 1,4 miljarder kronor för hela programperioden. Inom insatsområde II har totalt cirka 317 miljoner kronor utbetalats under åren 2000–2002. I figur 4.3 visas den procentuella fördelningen av utbetalda medel mellan åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammets insatsområde II.

Figur 4.3. Den procentuella fördelningen av utbetalda medel mellan åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammets insatsområde II, åren 2000–2002

Eftersom budgeten för respektive åtgärd i miljö- och landsbygdsprogrammet kan skilja sig åt mellan olika år speglar utfallet åren 2000–2002 nödvändigtvis inte förväntat utfall under resten av programperioden. Det finns emellertid vissa skillnader mellan utfallet åren 2000–2002 och den i programmet ursprungligen planerade fördelningen av medel mellan åtgärder under samma period. Detta beror främst på att vissa åtgärder har haft en högre anslutning än förväntat under perioden medan anslutningen till andra åtgärder varit lägre än förväntat.

⁷ Inklusiv utbetalningar av miljöstöd under perioden 16 oktober 1999–31 december 1999 som belastar budgeten för programperioden 2000–2006.

Regeringen kan konstatera att anslutningen till åtgärderna i programmet överlag har varit hög. Detta innebär också att de ekonomiska ramarna för programmet förväntas utnyttjas fullt ut.

4.1.3 Återflöde från EU:s budget

Sverige har under programperioden tilldelats ca 150 miljoner euro per år från EU-budgeten till miljö- och landsbygdsprogrammet. Beloppet indexeras upp under programperioden för att nå en nivå på cirka 172 miljoner euro för jordbruksfondens garantisektions budgetår 2005/2006⁸. I tabell 4.3 framgår hur Sverige hittills har utnyttjat den av EU tilldelade budgeten.

Tabell 4.3. Utnyttjande av EU:s budget för miljö- och landsbygdsprogrammet, för jordbruksfondens garantisektions budgetår 1999/2000–2001/2002

Jordbruksfondens garantisektions budgetår	EU-budget (miljoner euro)	Utnyttjad budget, miljoner euro	Utnyttjad budget, %	Utnyttjad budget, mkr
1999/2000	150,6	155,8	103,4	1 329
2000/2001	154,3	150,8	97,7	1 362
2001/2002	157,8	163,1	104,2	1 495

Som framgår i tabellen har Sverige hittills haft ett högt utnyttjande av tilldelade EU-medel. Detta har möjliggjorts framför allt genom en hög anslutning till programmet, tidigareläggningar av utbetalningar samt att flera andra medlemsländer inte utnyttjat sina kuvert fullt ut.

Medel från EU är tilldelade i euro. Fluktuationer i valutakursen påverkar alltså den faktiska finansieringen från EU mätt i kronor. Sedan programmet togs fram 1999 har kronan försvagats vilket medfört utökade finansiella ramar från EU mätt i kronor. Programmet planerades, och anslagsnivåerna fastställdes, med utgångspunkt från valutakursen 8,5 kronor/euro. Den förändrade kronkursen har inneburit att cirka 190 miljoner kronor ytterligare EU-medel funnits tillgängliga under perioden 2000–2002. Ytterligare EU-medel på grund av en svag kronkurs kräver emellertid motsvarande nationell finansiering alternativt att den svenska finansieringsandelen sänks och EU:s finansieringsandel därmed höjs. Utnyttjandenivån av EU-finansieringen kan, tillsammans med andra faktorer, komma att påverka Sveriges tilldelning av EU-medel i kommande programperiod. Med nuvarande nationell finansiering och en oförändrad nationell finansieringsandel, kan Sverige komma att få svårt att utnyttja tilldelade EU-medel från och med år 2003/2004 vid en svag kronkurs. En sänkt nationell finansieringsandel kan dock, utan att programmets omfattning i kronor påverkas, möjliggöra ett fullt utnyttjande av tilldelade EU-medel även vid en svag kronkurs. Oavsett utformningen av programmets finansiering kommer osäkerheten vad gäller framtida förändringar i valutakursen att innebära svårigheter att maximera återflödet av medel från EU.

⁸ Budgetår för jordbruksfondens garantisektion (16 oktober år 1 till den 15 oktober år 2).

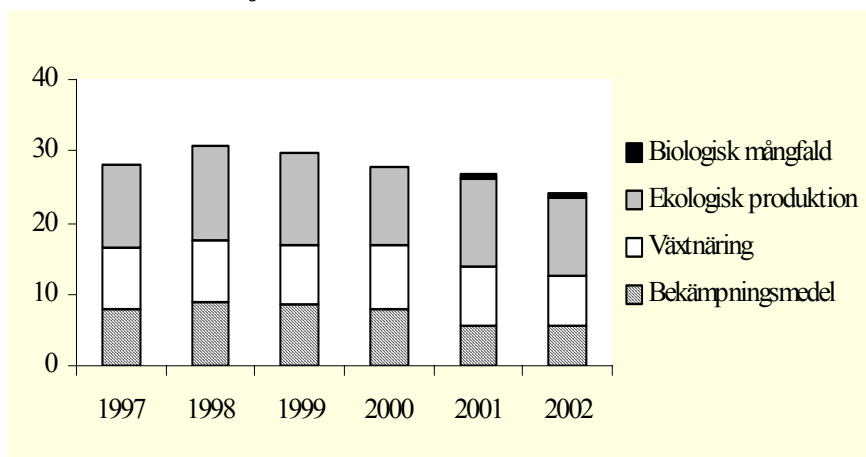
Vissa lantbruksanknutna åtgärder för landsbygdens struktur inom mål 1-programmen, Norra Norrland och Södra Skogslänsregionen, finansieras av anslagen 44:1 Åtgärder för landsbygdens miljö och struktur och 44:2 EG-finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur. Fram till och med år 2002 har det betalats ut 98,9 miljoner kronor respektive 123,1 miljoner kronor inom programmen för dessa åtgärder, vilket motsvarar knappt 25 procent av åtgärdernas totala budget under programperioden.

Inom gemenskapsinitiativet Leader+ har fram till och med år 2002 13,5 miljoner kronor betalats ut från anslag 44:2 EG-finansierade åtgärder för landsbygdens miljö och struktur, vilket motsvarar cirka 4 procent av den totala EU-budgeten för programmet. Den låga andelen utbetalda medel beror framför allt på att programmet beslutades och kom igång senare än ursprungligen planerat.

4.3 Miljöförbättrande åtgärder i jordbruket (anslag 44:3)

Anslaget är ett reservationsanslag och disponeras av Jordbruksverket för att inom skilda nationella handlingsprogram, huvudsakligen genom försöks- och utvecklingsverksamhet, styra utvecklingen inom jordbruket och trädgårdsnäringen mot minskat växtnäringsläckage, minskad ammoniakavgång, säkrare och minskad användning av bekämpningsmedel, bevarande av biologisk mångfald och tillvaratagande av kulturvärden samt ökad andel ekologisk produktion. Anslaget får likaså disponeras för marknadsstödjande åtgärder för ekologisk produktion, uppföljning och utvärdering av den gemensamma jordbrukspolitiken liksom effekterna av de verksamheter som finansieras under anslaget, standardiseringsarbete och verksamhet med funktionstest av lantbrukssprutor. Figur 4.4 visar utgiftsutvecklingen fördelat på områden för anslag 44:3 Miljöförbättrande åtgärder i jordbruket under åren 1997–2002.

Figur 4.4. Försöks- och utvecklingsverksamhet fördelat på olika område för åren 1997–2002, miljoner kronor⁹ Skr. 2002/03:111

4.4 Stöd till jordbrukets rationalisering m.m. (anslag 44:4)

Från anslaget betalas bidrag till jordbrukets yttre och inre rationalisering enligt förordningen (1978:250) om statligt stöd till jordbrukets rationalisering (omtryckt 1988:999). Från och med år 2003 disponeras anslaget i huvudsak för vissa omarronderingsprojekt i Dalarnas län.

4.5 Stöd till innehavare av fjällägenheter m.m. (anslag 44:5)

De utgifter som belastar anslaget utgör i huvudsak bidrag till investeringar i byggnader och andra fasta anläggningar på fjällägenheter, underhåll och upprustning av dessa lägenheter, avvecklingsbidrag och avträdesersättning åt innehavare av fjällägenheter, gästgiveribestyr samt inlösen av byggnader med mera i vissa fall.

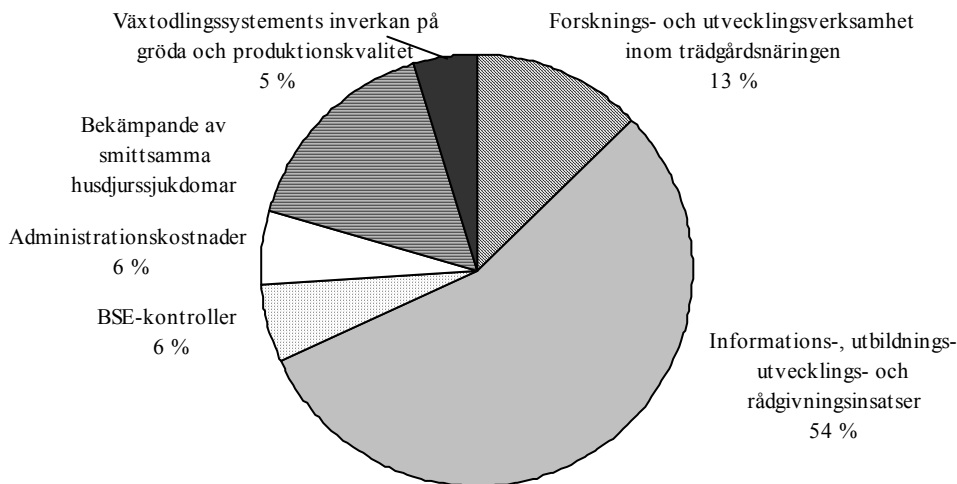
4.6 Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel m.m. (anslag 44:6)

Anslaget används för att återföra uppburden skatt på bekämpningsmedel och kväve i handelsgödsel i jordbruket till jordbruksnäringen. Huvuddelen av den återförda skatten används till åtgärder för att minska växt-näringsförluster från jordbruket och minska miljöriskerna inom växt-skyddsområdet. En mindre del av beloppet återförs kollektivt till jordbruksnäringen för bland annat informations-, utbildnings-, rådgivnings- och utvecklingsinsatser med syfte att främja hållbara produktionsmetoder. Skatten på bekämpningsmedel återförs kollektivt för forsknings- och utvecklingsinsatser med syfte att främja en hållbar utveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringen.

⁹ Åren 1997–2000 ingick beslut inom området biologisk mångfald i bekämpningsmedelsområdet.

År 2002 utbetalades 63 277 000 kronor inom anslaget. I nedanstående figur visas fördelningen av utgifter under år 2002 för anslag 44:6 Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel. Skr. 2002/03:111

Figur 4.5 Fördelning av utgifter inom anslag 44:6 Återföring av skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel, år 2002

Inom anslaget lämnas stöd i form av ersättning till jordbrukare som upprättar en växtodlingsplan i enlighet med förordning (2002:120) om nationellt stöd för upprättande av växtodlingsplaner. Utbetalningen för stödet kommer att ske under år 2003 och beräknas uppgå till cirka 193 000 000 kronor.

5 Ekologiskt hållbart jordbruk

Det övergripande målet för det miljöpolitiska arbetet är att till nästa generation kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Riksdagen fattade i april 1999 beslut om en ny struktur i arbetet med miljömål och fastställde 15 nationella miljökvalitetsmål (prop. 1997/98:145, bet. 1998/99: MJU6, rskr. 1998/99:183). Miljökvalitetsmålen är sektorsövergripande och beskriver den kvalitet eller det tillstånd för miljön och dess natur- och kulturresurser som är långsiktigt ekologiskt hållbart och som miljöarbetet skall sikta mot.

I november 2001 antog riksdagen delmål och åtgärdsstrategier i syfte att nå 14 av de 15 miljökvalitetsmålen (prop. 2000/01:130, bet. 2001/02: MJU3, rskr. 2001/02:36)¹⁰. Flera av de 14 miljökvalitetsmålen berör jordbruket. Jordbruket, odlingslandskapet, jordbruksmarken och natur- och kulturmiljön har särskild betydelse för att uppnå miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Andra miljökvalitetsmål innebär krav på jordbruket att minska dess negativa miljöpåverkan. Särskilt gäller det miljökvalitetsmålen *Ingen övergödning* och *Giftfri miljö*. För att stärka arbetet med biologisk mångfald och tydliggöra målstrukturen har Naturvårdsverket fått i uppdrag att ta fram förslag till ett sextonde miljökvalitetsmål samt preciserade delmål. Uppdraget skall redovisas senast den 15 augusti 2003.

5.1 Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapet är resultatet av människans brukande och omformning av naturen under lång tid. Landskapet utgör livsmiljö för många djur- och växtarter och är en viktig del av vårt kulturarv. Ett rikt odlingslandskap förutsätter jordbruk samt skötsel av slätter- och betesmarker och kulturhistoriska miljöer så att värdena bevaras. Stora delar av de tidigare arealerna fodermarker har lagts ner och idag sker den huvudsakliga foderproduktionen på åkermark. En omistlig del av vårt kulturella och historiska arv är odlingslandskapets landskapselement. Dessa bidrar tillsammans med övriga småbiotoper till variation i landskapet. Småbiotoperna utgör också viktiga livsmiljöer för många av odlingslandskapets växter och djur och fungerar även som möjliga spridningsvägar för arter med begränsad spridningsförmåga. För många människor har odlingslandskapet också ett stort upplevelsevärde.

Förändringar genom nedläggning av jordbruk men också mot en ökad specialisering och ett intensivare utnyttjande av åkerarealerna har medfört en betydligt minskad omfattning och skötsel av slätter- och betesmarker. Utvecklingen har även fört med sig att skötseln av landskapselementen undan för undan eftersatts eller upphört, vilket minskar livsutrymmet för arter som är beroende av dessa miljöer.

¹⁰ Mål för den svenska klimatpolitiken har fastställts i prop. 2001/02, bet. 2001/02: MJU10, rskr. 2001/02:77.

Miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* innebär att odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks. Sex delmål har angetts för miljökvalitetsmålet. Av dessa innebär två att åtgärds- och bevarandeprogram för hotade arter och lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader skall utvecklas. Övriga delmål är följande:

- Senast 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Arealen hävdad ängsmark skall utökas med minst 5 000 hektar och arealen hävdad betesmark av de mest hotade typerna skall utökas med minst 13 000 hektar till år 2010.
- Mängden småbiotoper i odlingslandskapet skall bevaras i minst dagens omfattning i hela landet. Senast till år 2005 skall en strategi finnas för hur mängden småbiotoper i slättbygden skall kunna ökas.
- Mängden kulturbärande landskapselement som vårdas skall ökas till år 2010 med cirka 70 procent.
- Senast år 2010 skall det nationella programmet för växtgenetiska resurser vara utbyggt¹¹ och det skall finnas ett tillräckligt antal individer för att långsiktigt säkerställa bevarandet av inhemska husdjursraser i Sverige.

Våtmarker och småvatten har under de senaste hundra åren i stor omfattning omvandlats till odlingsbar mark. Att i odlingslandskapet återskapa och dessutom anlägga nya våtmarker och småvatten liksom att sköta dessa på rätt sätt är viktiga delar för att säkra och skapa förutsättningar för den biologiska mångfalden och kulturmiljön. Våtmarkerna och småvattnen förhöjer variationen i landskapet och berikar rekreativt värde hos området. De bidrar också till att förlänga vattnets väg och öka retentionen av växtnäringssämnen och därmed minska tillförseln av dessa till havet. För miljökvalitetsmålet *Myllrande våtmarker* finns ett definierat delmål för våtmarker i odlingslandskapet. Fortsättningsvis diskuteras uppnådda resultat med avseende på skötsel, återskapande och anläggning av våtmarker och småvatten under miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*.

Brukandet av naturresurserna har också påverkat fjällens natur- och kulturmiljöer och även här finns landskapselement som är värdefulla för vårt historiska och kulturella arv. Delmål för natur- och kulturmiljövärden i fjällområdet liksom andra mål knutna till fjällområdena innefattas i miljökvalitetsmålet *Storlagen fjällmiljö*. En åtgärd för att uppnå miljökvalitetsmålet är stödet till fjällägenheter. I politikområdet Landsbygdspolitik ingår även en åtgärd för att bevara natur- och kulturmiljövärden i fjällområdet och övriga delar av renbetesområdet. Resultaten av denna åtgärd beskrivs närmare under rubriken småbiotoper och kulturbärande landskapselement.

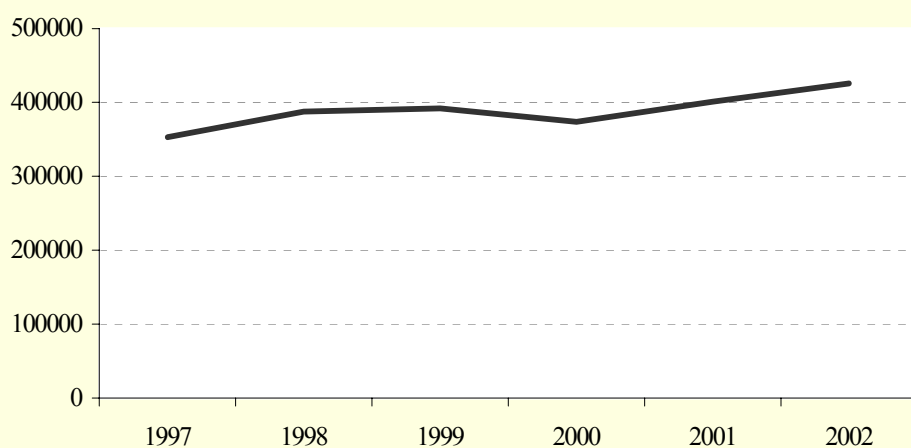
¹¹ Jordbruksverket ansvarar för uppföljning och utvärdering av det nationella programmet för odlad mångfald under politikområdet Livsmedelspolitik.

De viktigaste styrmedlen för att uppnå flera av de fastställda delmålen för miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* är bestämmelserna i miljöbalken om biotopskydd och inrättandet av natur- och kulturresevat samt miljö- och landsbygdsprogrammet för åren 2000–2006.

Slätterängar och betesmarker

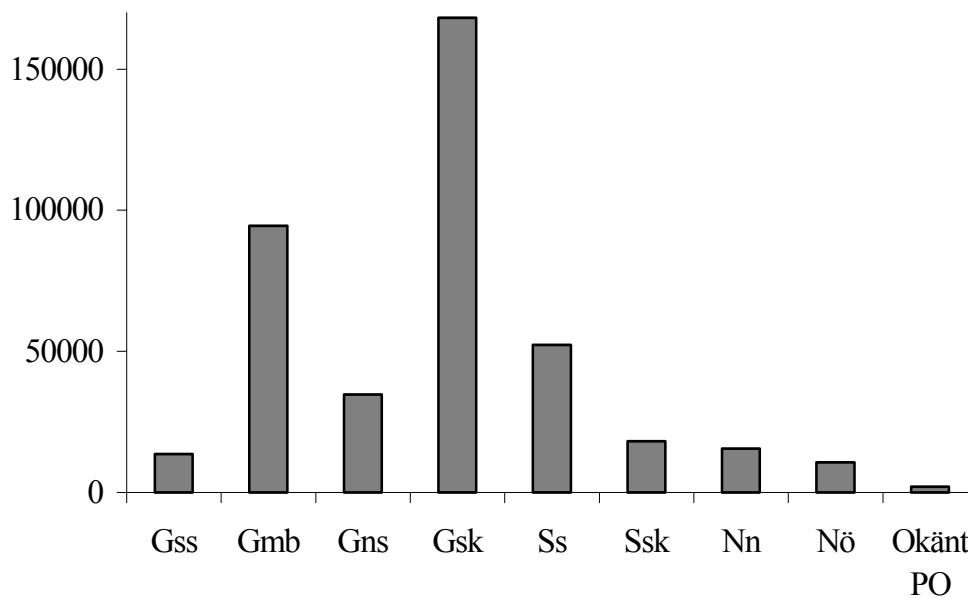
Inom miljö- och landsbygdsprogrammet är målet med åtgärden Bevarande av betesmarker och slätterängar att 450 000 hektar slätterängar och betesmarker skall bevaras och skötas. Detta mål överensstämmer i princip med den del av det första delmålet som rör bevarande och skötsel. Inom programmet finns också möjlighet att få ersättning för restaurering av slätterängar. Båda åtgärderna är betydelsefulla för att bevara och sköta de slätterängar och betesmarker som finns kvar i landet. Den totala arealen slätteräng ansluten till ersättningen har ökat från 5 000 år 2001 till 5 800 hektar år 2002. Nedanstående figur visar arealen slätterängar och betesmarker med miljöersättning under åren 1997 till 2002 och avser den sammanlagda arealen enligt tidigare och nuvarande program. Anslutningen till åtgärden är 93 procent, vilket innebär att cirka 420 000 hektar slätterängar och betesmarker idag bevaras och sköts i enlighet med de villkor som gäller för att få ersättningen. År 2002 var den totala kostnaden för att bevara och sköta slätterängar och betesmarker cirka 639 miljoner kronor, varav cirka 11 miljoner kronor avser arealer anslutna till motsvarande åtgärd för tidigare programperiod.

Figur 5.1. Arealen slätterängar och betesmarker med miljöersättning i hektar, åren 1997 till 2002

Betesmarkerna är mycket ojämnt fördelade över landet. Nedanstående figur visar arealen slätterängar och betesmarker med miljöersättning för respektive produktionsområde år 2002. En karta som anger gränserna för produktionsområdena finns i avsnitt 3. I samband härmed förklaras även förkortningarna. Uppgifterna i nedanstående figur är preliminära och förändringar kan komma att ske då den slutliga utbetalningen för år 2002 ännu inte gjorts.

Figur 5.2. Arealen slätterängar och betesmarker med miljöersättning för respektive produktionsområde för år 2002, hektar Skr. 2002/03:111

Den största andelen betesmarker finns i skogs- och mellanbygden i Götaland. Alvarbeten på Öland och Gotland utgör en betydande del i arealen betesmark i Götalands mellanbygder. I Norrland är fåbodbeten en viktig del av betesmarkerna. Både alvar- och fåbodbetena har ofta höga biologiska och kulturhistoriska värden.

För betesmarker och slätterängar med höga biologiska och kulturhistoriska värden som är i behov av särskilda skötselåtgärder, lämnas utöver grundersättningen också en tilläggsersättning. Av de slätterängar och betesmarker som är anslutna till åtgärden får något över en tredjedel också tilläggsersättning. De speciella förutsättningar som gäller för skötsel av alvarbeten har föranlett en särskild lösning. För sådana marker kan ytterligare villkor för skötseln ställas inom ramen för grundersättningen. År 2002 var cirka 27 200 hektar alvarbeten på Öland och Gotland anslutna till åtgärden, vilket var en ökning från år 2001 med cirka 2 700 hektar.

En indikation på att andelen värdefulla slätterängar och betesmarker förmodligen är högst i Götalands mellanbygder är att andelen slätterängar och betesmarker med tilläggsersättning är högst i detta område. Bilden av förekomsten och utbredningen av värdefulla slätterängar och betesmarker kommer att bli tydligare efter år 2004 när Jordbruksverket har genomfört och redovisat sitt uppdrag att inventera förekomsten av arealer ängs- och betesmarker som är värdefulla ur natur- och kulturmiljösynpunkt.

Sedan starten år 2000 har 215 hektar slätterängar och betesmarker restaurerats och ytterligare cirka 580 hektar håller på att restaureras med hjälp av det projektstöd som är möjligt att få inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet. Totalt uppskattas 10 procent av dessa marker vara slätterängar. När markerna är färdigrestaurerade är det möjligt att ansluta arealen till tidigare nämnda åtgärden för bevarande av slätterängar och betesmarker. För pågående och avslutade restaureringsprojekt har under perioden 2000–2002 beslut fattats om 24 miljoner kronor.

En betydelsefull insats för att nå två av delmålen för miljö kvalitetsmålet är åtgärden Bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet inom miljö- och landsbygdsprogrammet. Ersättning kan upp bäras för att sköta kulturhistoriskt värdefulla jordbruksmiljöer som upp visar spår av äldre markanvändning samt för att bevara och sköta biologiskt rika biotoper och livsmiljöer i eller i anslutning till åkermark. Syftet med åtgärden är att bevara odlingslandskapets utmärkande egenskaper och miljöer och landskapselement som avspeglar regionala särdrag. Exempel på värdefulla livsmiljöer, biotoper och element som är berättigade till ersättning är åkerholmar, alléer, odlingsrösen, stenmurar, småvatten och fornlämningar.

År 2001 var antalet jordbrukare som lämnade in ansökningar till åtgärden cirka 12 700 stycken, med en sammanlagd åkerareal som uppskattades motsvara cirka 25 procent av landets åkerareal. Cirka 1 000 fler jordbrukare ansökte till åtgärden under år 2002. Målet är att 18 000 jordbruksföretag skall vara anslutna till åtgärden. Uttryckt som ett arealmål motsvarar det omkring 25–30 procent av landets åkerareal. Resultaten visar på en 76-procentig anslutning med avseende på antalet jordbruksföretag och en 100-procentig anslutning med hänsyn till arealmålet. Den totala kostnaden för att bevara värdefulla natur- och kulturmiljöer var år 2002 cirka 162 miljoner kronor.

Studeras den regionala fördelningen beträffande anslutningen till åtgärden framkommer det att den högsta anslutningen finns i Skåne och Västra Götalands län men att anslutningen är hög också i Kalmar och Östergötlands län. Anslutningen är lägst i de norra delarna av Sverige. En snedfördelning mellan större och mindre företag kan också märkas, där de större uppvisar en tydligt högre anslutning. Norrland undantaget är cirka 40 procent av landets allra största jordbruksföretag anslutna till åtgärden. Av de riktigt små företagen är enbart några procent anslutna till åtgärden.

För att miljö kvalitetsmålet skall kunna uppnås har Jordbruksverket fått i uppdrag att efter samråd med Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket utarbeta en strategi för hur mängden småbiotoper i slättbygderna skall kunna ökas. Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2004.

Inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet finns även möjlighet att ansöka om ersättning för skötsel av landskapselementen renvallar och traditionella hägn av trä och sten i renbetsområdena. Anslutningen till åtgärden har hittills varit under 20 procent. Inför år 2002 höjdes ersättningsnivåerna och om alla ansökningar beviljas ökar anslutningen till åtgärden med cirka 50 procent. Den totala kostnaden för åtgärden år 2002 var cirka 1,9 miljoner kronor.

Inhemska husdjursraser

Gamla lantraser kan bära på arvsanlag och egenskaper som kan vara viktiga för framtida avelsverksamhet. Härdighet, ett mer aktivt foder söksbeteende samt förmåga att producera trots låg intensitet är viktiga

egenskaper som kan medföra att lantraserna är speciellt lämpade för landskapsvård. Skr. 2002/03:111

Inom miljö- och landsbygdsprogrammet ges möjlighet till ersättning för utrotningshotade husdjurraser. De djurslag som omfattas är nötkreatur, får, getter och grisar. Målsättningen med åtgärden är att uppnå ett tillräckligt antal vuxna renrasiga djur för att säkra rasernas fortlevnad. Anslutningen var 77 procent år 2002. Även för denna ersättning ökade anslutningen jämfört med år 2001. På individbasis omfattas flest får av åtgärden följt av nötkreatur och getter. Den totala kostnaden för åtgärden var år 2002 cirka 3,7 miljoner kronor, varav cirka 0,2 miljoner kronor avser motsvarande åtgärd för tidigare programperiod.

Odlingslandskapet

För att delmålen inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* skall kunna nås är det viktigt med en helhetssyn på odlingslandskapet. Genom att motverka en nedläggning av jordbruket kan ett öppet odlingslandskap, som är en förutsättning för en rik biologisk mångfald och för bevarandet av värdefulla kulturmiljöer, bibehållas. Under 1900-talet har ungefär en fjärdedel av åkerarealen lagts ner. Nedläggningen har varit koncentrerad till Norrland och södra Sveriges skogsbygder. En nedläggning av åkermark pågår alltså fortfarande. Samtidigt ökar produktionsenheternas storlek. De naturliga och ekonomiska förutsättningarna för jordbruksproduktion är många gånger avsevärt mindre gynnsamma i skogsbygderna och i norra Sverige än i slättbygderna. I dessa områden är jordbruksfastigheterna oftast mindre och odlingslandskapet mer variationsrikt. Variationsrikedomen har särskild betydelse för den biologiska mångfalden och kulturmiljön.

För att motverka nedläggningen av jordbruksmark men också för att bibehålla jordbruksproduktionen i norra Sverige och därigenom understödja mål för den regionala utvecklingspolitiken, finns två åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammet. Åtgärderna är miljöersättning för Öppet och varierat odlingslandskap och Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden.

Den förstnämnda åtgärden kan sökas av jordbrukare som odlar vall i skogsbygderna i södra och mellersta Sverige och i norra Sverige. Att odla vall innebär att landskapet hålls öppet. Vallodlingen bidrar också till att minska växtnärläckaget och är positiv för att förbättra jordens struktur genom att öka dess innehåll av organiskt material. Att odla vall innebär jämfört med en spannmålsodling vanligen lägre användning av bekämpningsmedel. Förutom att uppfylla miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* ger ersättningsformen därför även positiva effekter med hänsyn till miljö kvalitetsmålen Ingen övergödning och i viss mån *Giftfri miljö*.

Åtgärden ersatte från och med år 2001 den tidigare åtgärden Öppet odlingslandskap. Under år 2000 var cirka 530 000 hektar anslutna till den tidigare åtgärden. Målet med den nya åtgärden är att cirka 600 000 hektar vall skall vara ansluten. År 2001 var 590 000 hektar vall ansluten till åtgärden, vilket motsvarade cirka 98 procent av det uppställda arealmålet. Den totala anslutningen ökade under år 2002 och svarar nu mot cirka 101 procent av det uppställda målet eller 609 000 hektar. Störst

areal ansluten vall finns inom stödområde 5, skogsbygd i södra Sverige, och i detta område finns också det största antalet anslutna jordbrukare. År 2002 var den totala kostnaden för åtgärden cirka 498 miljoner kronor, varav 494 miljoner kronor avser åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammet.

Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden utgår inom stödområdena 1 till 5b. Totalt finns inom dessa områden 1,9 miljoner hektar åkermark. Målet med åtgärden är att bibehålla sysselsättningen inom jordbruket i dessa områden samtidigt som miljövänliga jordbruksmetoder bevaras och främjas. Åtgärden skall också medverka till att de ekonomiska förutsättningarna för mjölk- och köttproduktion bevaras samt att en regional balans upprätthålls.

Ersättningen lämnas per hektar vall och betesmark i alla områden. I norra Sverige (stödområde 1–3) är även arealer som används för spannmåls- och potatisodling ersättningsberättigade. Ersättningsnivåerna per hektar för vall och betesmark är differentierade per stödområde medan ersättningsnivån för spannmål och potatis är enhetlig i de stödområden där sådan areal är ersättningsberättigad. För att möjliggöra ett hållbart nyttjande av marken och för att undvika en spontan beskogning finns fastställda minimi- och maximinivåer för antalet djur för den ersättning som går till arealer vall och betesmarker. De betande djuren bidrar till att hålla landskapet öppet och till att miljö kvalitetsmålet nås.

Kompensationsbidrag för den nya programperioden var möjligt att söka redan fr.o.m. år 2000. Målet för åtgärden var 590 000 hektar och att 23 000 företag skulle ansluta sig.

År 2000 var den anslutna arealen cirka 561 000 hektar och steg något för år 2001. För år 2002 har avslutningen preliminärt beräknats till 550 000 ha vilket utgör 93 procent av det uppsatta arealmålet det vill säga en sänkning sedan år 2001. Det är främst företag med mjölk- och köttproduktion som är anslutna till åtgärden. Det totalt anslutna antalet företag år 2002 är 21 000 stycken, vilket är lägre än vad som förväntades och återspeglar att strukturomvandlingen särskilt inom mjölkproduktionen är snabbare än som förutsetts. Kostnaden för kompensationsbidrag i mindre gynnade områden i miljö- och landsbygdsprogrammet var år 2002 cirka 570 miljoner kronor.

I nedanstående tabell anges den regionala fördelningen i hektar för kompensationsbidrag i mindre gynnade områden för åren 2000–2002.

Tabell 5.1. Regional fördelning i hektar för kompensationsbidrag i mindre gynnade områden för perioden 2000–2002

	År 2000 hektar	År 2001 hektar	År 2002 hektar
Stödområde 1—3	206 276	202 074	202 474
Stödområde 4	45 349	45 692	44 530
Stödområde 5	304 213	306 561	303 128

Kompetensutveckling

För att kunna sköta, bevara och även utveckla de värdefulla natur- och kulturmiljöerna som finns i odlingslandskapet krävs kunskaper och information. Ökad kunskap hos jordbrukarna ökar möjligheten att uppnå

miljökvalitetsmålet. Både individuell rådgivning och informationskampanjer kan bidra till ökade kunskaper.

Inom ramen för den kompetensutveckling som omfattas av miljö- och landsbygdsprogrammet erbjuds individuell rådgivning. Den individuella rådgivningen med hänsyn till miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* omfattar bland annat länsstyrelsernas arbete med att upprätta åtgärdsplaner i samband med jordbrukarens ansökan om tilläggsersättning för slåtterängar och betesmarker. Hittills har länsstyrelserna upprättat cirka 19 000 åtgärdsplaner.

Förutom individuell rådgivning omfattar kompetensutvecklingen kurser och seminarier med utgångspunkt i landskapets natur- och kulturmiljövärden. Antalet jordbrukare som deltagit i kompetensutvecklingsverksamheter under perioden 1999–2002 anges närmare under motsvarande rubrik för miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Olika fortbildningar för de regionala rådgivarna arrangeras också inom ramen för åtgärden. En särskilt informationskampanj, ”Levande landskap”, startade under år 2002. Kampanjen skall visa på hur jordbruksdriften påverkar natur- och kulturmiljövärden i markerna och vilka åtgärder som brukaren kan vidta för att bevara, förstärka och utveckla dessa värden. För bland annat uppgifter om kostnader se motsvarande rubrik under avsnittet 5.2.2 Ingen övergödning.

5.1.3 Uppnådda resultat

Miljömålsrådet har i sin rapport DeFacto2002 för miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* gjort bedömningen att utvecklingen mellan åren 1997–2001 går i en positiv riktning. Rådet bedömer därför att förutsättningarna för att nå miljökvalitetsmålet inom en generation är goda.

Då uppfyllelsen av de operativa målen för de åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammet har förbättrats under år 2002, bör den positiva utvecklingen ha förstärkts ytterligare. Detta har uppnåtts bland annat genom åtgärder som skapar ekonomiska förutsättningar för att bevara värdefulla marker, landskapselement och småbiotoper. Dessutom har upprättandet av åtgärdsplaner och övrig kompetensutveckling bidragit till att dels fastställa nödvändiga skötselåtgärder för varje enskild slåtteräng eller betesmark utifrån de värden som finns, dels ge den enskilde jordbrukaren kunskap om och förståelse för dessa värden och de skötselåtgärder som behöver vidtas för att värdena skall kunna bevaras. Jordbrukare med kunskap om, och intresse för, odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden är en viktig resurs i arbetet för att uppnå miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Huruvida utformning av åtgärder inom miljö- och landsbygdsprogrammet behöver ändras för att ytterligare förstärka den positiva utvecklingen bör bedömas utifrån den halvtidsöversyn av programmet som nu pågår. För att målet skall kunna nå krävs en kontinuerlig skötsel av markerna. Medan slåtterängar kan skötas utan någon direkt koppling till djurbesättningar kräver skötseln av betesmarker att det finns besättningar med betande djur i alla delar av landet där betesmarkerna återfinns.

Övergödning orsakas av höga halter av växtnäringsämnen kväve och fosfor och drabbar mark, sjöar, vattendrag och hav. Såväl i sötvatten som i havet ger en kraftig tillförsel av näringsämnen upphov till bland annat algbloomningar, syrebrist, bottendöd och utarmning av den biologiska mångfalden. Nedfallet av kväve kan successivt leda till att växtligheten förändras men också till ökad risk för kväveläckage både till vattendrag och till grundvatten. Höga halter av kväve i grundvatten kan orsaka hälsoproblem. För bad, turism och friluftsliv kan också övergödningen ha en negativ inverkan. Under åtskilliga decennier har stora mängder av kväve och fosfor lagrats upp i mark och sediment. Även om mycket kraftfulla åtgärder vidtas kommer det ta lång tid innan situation återställts till acceptabla nivåer på grund av de naturliga systemens tröghet.

Jordbruket är den största källan till de kväveutsläpp som belastar havet och bidrar även i betydande omfattning till fosforutsläppen. Andra källor till vattenburna utsläpp av kväve och fosfor är avloppsreningsverk, enskilda avlopp och industrin. Kvävenedfallet i Sverige orsakas främst av trafik och energianvändningen men en bidragande orsak är också ammoniakutsläpp från jordbruket.

5.2.1 Mål

Det fastställda miljö kvalitetsmålet innebär att halterna av gödande ämnen i mark och vatten inte skall ha några negativa effekter på människors hälsa, förutsättningarna för biologisk mångfald eller möjligheterna till allsidig användning av mark och vatten. För miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning* anges fem delmål. Av dessa omfattas jordbruket särskilt av följande tre delmål.

- Fram till år 2010 skall de vattenburna utsläppen av fosforföreningar från mänsklig verksamhet till sjöar och vattendrag och kustvatten ha minskat kontinuerligt från 1995 års nivå
- Senast år 2010 skall de vattenburna utsläppen av kväve från mänsklig verksamhet till haven söder om Ålands hav ha minskat med minst 30 procent från 1995 års nivå till 38 500 ton.
- Senast år 2010 skall utsläppen av ammoniak i Sverige ha minskat med minst 15 procent från 1995 års nivå till 51 700 ton.

Ett flertal andra miljö kvalitetsmål relaterar på olika sätt till vatten. Det gäller särskilt miljö kvalitetsmålen *Levande sjöar och vattendrag*, *Hav i balans* samt *Grundvatten av god kvalitet*. När delmålen för miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning* kommer det att föra med sig positiva effekter som ökar möjligheten att nå ett eller flera av delmålen som anges för dessa tre miljö kvalitetsmål.

5.2.2 Jordbrukets handlingsprogram

Sedan 1980-talet har en rad beslut fattats om att vidta en följd av åtgärder inte bara inom jordbruksektorn utan också inom andra sektorer, för att minska utsläppen av kväve och fosfor till luft och vatten. En kombination

av styrmedel har i många fall valts för att nå uppsatta mål. Styrmedlen som omfattas är lagstiftning, ekonomiska styrmedel, informations-, demonstrations- och rådgivningsverksamhet, försöks- och utvecklingsverksamhet samt forskning. Satsningarna som görs inom ekologisk produktion torde också bidra till att uppfylla miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Ekologisk produktion behandlas sammantaget under avsnitt 5.5.

Nuvarande handlingsprogram för att minska jordbrukets växtnäringsförluster till luft och vatten innehåller en rad olika åtgärder. Några av åtgärderna är lagstiftning om högsta tillåtna antal djur per hektar, lagringskapacitet för stallgödsel, spridningsrestriktioner för handels- och stallgödsel och andra organiska gödselmedel, krav om nedbrytning av stallgödsel, täckning av gödsel- och urinbehållare och krav på höst- eller vinterbevuxen mark. Andra åtgärder ingår i miljö- och landsbygdsprogrammet och beskrivs närmare nedan. Åtgärdsprogrammet omfattar även försöks- och utvecklingsverksamhet. Slutligen är skatten på handelsgödselkväve en del av handlingsprogrammet. De flesta av de ovan nämnda åtgärderna har en inriktning mot södra och mellersta delarna av Sverige. Inom dessa områden är också problemen med utsläpp till luft och vatten mest framträdande och vikten av att minska de totala utsläppen betydande.

Lagstiftning

I EU regleras jordbrukets kväveutsläpp till vatten av rådets direktiv (EEG) nr 676/91 av den 12 december 1991 om skydd mot att vatten förorenas av nitrater från jordbruket, vanligen benämnt nitratdirektivet. Syftet med direktivet är att minska vattenförorening som orsakas eller framkallas av nitrater från jordbruket samt att förhindra ytterligare sådan förorening. Sverige förtecknade i samband med anslutningen till EU Blekinge, Skåne, Hallands och Gotlands län samt kustområdena i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar och Västra Götaland län som områden från vilka en avrinning sker till vattenområden som är förorenade eller kan bli förorenade om inte åtgärder vidtas. Åtgärdsprogrammet som krävs enligt direktivet omfattar framför allt flera av de lagstiftningsåtgärder som kortfattat nämnts i det ovanstående och som i flera fall trädde ikraft innan eller i samband med den svenska EU-an slutningen.

I augusti år 2002 fattade regeringen beslut, som svar på ett motiverat yttrande från kommissionen, om att utvidga de förtecknade känsliga områdena. Beslutet innebär att sjöarna Mälaren och Hjälmararen samt ytterligare områden med avrinning till dessa sjöar och ytterligare områden med avrinning som påverkar Östersjön förtecknas enligt direktivet. För närvarande pågår inom Regeringskansliet arbete med att närmare avgränsa områdena och utarbeta det åtgärdsprogram som skall genomföras inom dessa områden.

Delar av lagstiftningsåtgärderna har införts för att minska jordbrukets ammoniakutsläpp. Inom EU regleras ammoniakutsläpp från jordbruket av rådets direktiv (EG) nr 2001/81 av den 23 oktober 2001 om nationella utsläppstak för vissa luftföroreningar, vanligen benämnt takdirektivet. Enligt takdirektivet skall de svenska utsläppen av ammoniak år 2010 inte

överstiga 57 000 ton, vilket motsvarar en högre nivå än vad som anges för delmålet under miljö kvalitetsmålet Ingen övergödning. Övriga gaser såsom kväveoxider som omfattas av takt direktivet behandlas under miljö kvalitetsmålet Bara naturlig försurning.

Miljö- och landsbygdsprogrammet

Minskat kväveläckage

Att odla en fånggröda som bryts sent på hösten eller först nästkommande vår minskar risken för kväveutlakning. Att bryta fånggrödan på våren ökar dess utlakningsbegränsande effekt men en vårbrytning är inte alltid möjlig eller lämplig. Likaså minskar risken för utlakning om jorden inte bearbetas under hösten det vill säga, att stubben efter skörd får vara kvar, att vallen och trädan inte bryts under hösten och vintern.

I miljö- och landsbygdsprogrammet för åren 2000–2006 ingår i åtgärden Minskat kväveläckage både odling av fånggröda och utebliven höstbearbetning. Ersättningarna kan sökas var för sig eller kombineras för samma areal.

Att ansluta sig till åtgärden Minskat kväveläckage är enbart möjligt om åkerarealen är belägen i Kalmar, Gotlands, Blekinge, Skåne, Hallands och Västra Götalands län. I dessa län är kväveutlakningen per hektar åkermark oftast högre än i andra delar av landet. Målsättningen för åtgärden är en anslutning på 50 000 hektar och därigenom torde kväveläckaget minska med cirka 700 ton N/år.

Under år 2001 omfattade åtgärden cirka 214 600 hektar av vilka 62 000 hektar fick ersättning både för fånggröda och utebliven höstbearbetning. Enligt nyligen genomförda utlakningsberäkningar för år 2001 uppskattas kväveläckaget ha minskat med 1 600–2 100 ton N.

Preliminära uppgifter för år 2002 visar på en ännu högre anslutning. Avslutningen var 248 000 hektar och för 70 000 hektar av dessa genomfördes båda åtgärderna. Den högre anslutningen för år 2002 torde medföra en ytterligare minskning av kväveläckaget jämfört med vad som uppskattats för år 2001. För år 2002 återfanns de största arealerna både när det gäller fånggrödor och utebliven höstbearbetning i Skåne, Hallands och Västra Götalands län. Den totala kostnaden för åtgärder som gäller fånggrödor och utebliven höstbearbetning var år 2002 cirka 176 miljoner kronor, varav cirka 1 miljon kronor avser arealer anslutna till motsvarande åtgärd för tidigare programperiod.

Skyddszoner

Skyddszoner minskar risken för erosion, ytavrinning av främst fosfor och växtnäringssläckage från jordbruksmarken. Skyddszoner är också gynnsamma för flora och fauna både på land och i vattnet, det vill säga, har en positiv effekt för miljö kvalitetsmålen *Levande sjöar och vattendrag* och *Ett rikt odlingslandskap*.

Inom miljö- och landsbygdsprogrammet lämnas ersättning till skyddszoner längs med vattendrag och sjöar i hela landet utanför mål 1. Målsättningen för åtgärden är att 5 500 hektar skall vara anslutna år 2006. År 2001 motsvarade ansökningarna cirka 1 750 hektar. Anslutningen har

ökat något till år 2002 och de preliminära uppgifterna visar på en 45-procentig anslutning, vilket svarar mot cirka 2 400 hektar.

De förändringar av villkoren för ersättningen som genomfördes under år 2002 kommer troligen att innebära att det blir mer attraktivt att ansluta areal till åtgärden. Utöver anslutningen till denna åtgärd var cirka 1 400 ha anslutna till de tidigare åtgärderna extensiv vall och skyddszoner samt resurshushållande konventionellt jordbruk (REKO). År 2002 omfattade de olika åtgärderna totalt cirka 5 900 hektar skyddszoner. Den totala kostnaden för skyddszoner var år 2002 cirka 18 miljoner kronor, varav cirka 12 miljoner kronor avser arealer skyddszoner anslutna till åtgärderna skyddszoner och REKO för tidigare programperiod.

Våtmarker och småvatten

Genom att anlägga våtmarker anläggs på åkermark minskar kväveutsläppen som belastar havet. Enligt det fjärde delmålet för miljö kvalitetsmålet *Myllrande våtmarker* skall minst 12 000 hektar våtmarker och småvatten anläggas eller återställas i odlingslandskapet fram till år 2010. Skyddet av våtmarker regleras på olika sätt i miljöbalken. Finansiellt stöd för anläggning, återställande och skötsel ges inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet. Att få bidrag för anläggning av våtmarker i odlingslandskapet har tidigare också varit möjligt inom de lokala investeringsprogrammen.

Projektstödet för våtmarker och småvatten i miljö- och landsbygdsprogrammet täcker en viss del av anläggningskostnaderna. För att få tillstånd en ökad anläggning där störst utlakningsbegränsning är önskvärd, delas de totala projektbeloppen upp mellan län. De södra länen har tilldelats de högre beloppen. Förutom den stödnivå som kan fås för varje våtmarksprojekt varierar stödnivån beroende på var anläggningen sker. En hög stödnivå förekommer i Blekinge, Skåne och Hallands län. En uppdelning av länen i två områden med hög stödnivå respektive lägre stödnivå har också gjorts i till exempel Blekinge och Skåne län. Den högre stödnivån fås bland annat beroende på våtmarkens potential att minska kväveutlakningen till havet men också utifrån dess effekt för den biologiska mångfalden.

I de flesta länen fattades beslut om projektstöd till våtmarksanläggning först under våren år 2001. Under perioden 2000–2002 har anläggning av cirka 1 160 hektar våtmarker genomförts eller påbörjats. Därutöver har cirka 310 hektar anlagts utan projektstöd. Totalt har arealen våtmarker i odlingslandskapet ökat med cirka 1 470 hektar. Kostnaden för anläggningen av våtmarker motsvarar t.o.m. år 2002 drygt 58 miljoner kronor.

För att möjliggöra förbättringar av utformningen och lokaliseringen av odlingslandskapets våtmarker har Jordbruksverket fått i uppdrag att utveckla kvalitetskriterier för våtmarker i odlingslandskapet. Utgångspunkten för arbetet skall vara att nå en effektiv reduktion av växtnäringsförluster samtidigt som den biologiska mångfalden kan gynnas och hänsyn tas till platsens kulturhistoriska värden. Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2003 efter samråd med Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och andra berörda myndigheter.

Det är därutöver möjligt att ansöka om ersättning för skötsel av våtmarker och småvatten inom ramen för miljö- och landsbygdsprogram-

met. Målsättningen för åtgärden är att 6 000 hektar skall skötas enligt de krav som gäller för ersättningen. Att sköta våtmarken eller småvattnet medför att dess förmåga att minska växtnäringens utsläppen till havet bibehålls. Skötseln av våtmarken leder också till gynnsamma effekter för flora och fauna. Åtgärden har uppskattats minska kväveutlakningen till haven med cirka 1 200 ton N/år. Motsvarande åtgärd under den tidigare programperioden innefattade även stöd till anläggning.

Då syftet är att säkerställa en långsiktig miljönytta är åtagandeperioden för miljöersättningen tjugo år. Det innebär att våtmarken inte får överföras till annan markanvändning under denna tidsperiod. Ett åtagande att sköta marken löper däremot på tio år med möjlighet för jordbrukaren att förlänga sitt åtagande med ytterligare tio år. Arealen våtmarker anslutna till tidigare och nuvarande åtgärd tillsammans med våtmarker som får projektstöd motsvarar preliminärt 3 300 hektar, vilket är något över 50 procent av den uppsatta målsättningen att 6 000 hektar våtmarker skall skötas enligt villkoren för ersättningen. År 2002 var den totala kostnaden för skötsel av våtmarker och småvatten 7,8 miljoner kronor, varav 6,3 miljoner kronor avser arealer till motsvarande åtgärd för tidigare programperiod.

Sockerbetor på Gotland och bruna bönor på Öland

På Gotland finns möjlighet att få ersättning för miljövänlig odling av sockerbetor. På Öland finns motsvarande möjlighet för miljövänlig odling av bruna bönor. Villkoren för dessa innebär begränsningar främst av användningen av bekämpningsmedel respektive växtnäring. Syftet med åtgärderna är att minska riskerna med kemisk bekämpning samtidigt som förlusterna av växtnäringssämnen begränsas. Åtgärden miljövänlig odling av bruna bönor bidrar till att uppfylla miljö kvalitetsmålen *Ingen övergödning*, *Giftfri miljö* och *Ett rikt odlingslandskap*. Syftet med åtgärden miljövänlig odling av sockerbetor är att bidra till att uppnå miljö kvalitetsmålen *Ingen övergödning* och *Giftfri miljö*.

Målsättning för åtgärden miljövänlig odling av bruna bönor är cirka 1 000 hektar. De preliminära uppgifterna visar på en 71-procentig avslutning till åtgärden, vilket svarar mot 710 hektar. Målsättningen för åtgärden miljövänlig sockerbetsodling är cirka 2 200 hektar och anslutningen är år 2002 cirka 144 procent eller 3 200 hektar. År 2002 var den totala kostnaden för miljövänlig sockerbetsodling på Gotland 4,3 miljoner kronor, varav cirka 1,8 miljoner kronor avser arealer anslutna till motsvarande åtgärd för tidigare programperiod. För miljövänlig odling av bruna bönor på Öland var år 2002 den totala kostnaden 1,9 miljoner kronor.

Investeringar

Stöd till miljöinvesteringar såsom utbyggnad av lagringskapaciteten för stallgödsel utöver vad som är lagstadgade krav och vid övergång till flytgödselhantering innefattas i åtgärden investeringar i jordbruksföretag. Åtgärder inom ramen för investeringsstödet kan i många fall både hänföras till ekologiskt hållbar utveckling och ekonomiskt och socialt hållbar

utveckling på landsbygden. Med ledning av tillgängligt underlag är det svårt att göra en åtskillnad. Jordbruksverket har bedömt att en betydande del av investeringarna rör olika former av miljöförbättringar. En dominerande del utgörs till exempel av bidrag till djurstallar. En övergång till lösdrift kan både vara en viktig komponent för den ekonomiska och sociala utvecklingen men ger även i många fall fördelar för miljön. En mer tydlig relation till miljön har stödet till investeringar i gödselvårdsanläggningar, vilka utgör cirka 6 procent av totala antalet investeringar. Se även avsnitt 6.2.1.

Kompetensutveckling

Syftet med kompetensutvecklingen inom miljö- och landsbygdsprogrammet är bland annat att öka jordbrukarnas kunskaper om vilka åtgärder som lämpligen kan vidtas på gårdsnivå för att bidra till att uppnå de fyra miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Ingen övergödning*, *Giftfri miljö* och *Levande skogar*.

Målet för åtgärden kompetensutveckling under programperioden är att 60 000 jordbrukare årligen skall delta i olika verksamheter. Inom satsningarna på kompetensutveckling genomförs ett särskilt kunskaps- och rådgivningsprojekt för lantbrukare, kallat Greppa Näringen. Målet för projektet är att kväveutlakningen skall minska med cirka 800 ton N/år. Projektet inleddes under år 2001 i Blekinge, Skåne och Hallands län och genomförs i samarbete med länsstyrelserna, Lantbrukarnas riksförbund och en mängd företag i lantbruksnäringen. Under år 2002 har planeringen men också en försöksverksamhet startats som går ut på att utvidga projektet till att även omfatta hanteringen av bekämpningsmedel på gårdsnivå. I Västra Götalands, Kalmar och Gotlands län kommer verksamhet inom projektet att startas upp under år 2003. En uppföljning av uppnådda resultat för projektet är planerad till år 2004. Avslutande kurser och enskild rådgivning för jordbrukare anslutna till den i det tidigare miljöprogrammet ingående ersättningen för resurshushållande konventionellt jordbruk (REKO) har också genomförts under år 2002. Deltagarantalet i dessa utbildningar var cirka 6 000 stycken.

I nedanstående tabell anges antalet deltagare som fått enskild rådgivning respektive deltagit i utbildningar med syfte att bidra till att de tre miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Ingen övergödning* och *Giftfri miljö* uppnås. Uppmärksammas bör att en jordbrukare kan ha deltagit i enskild rådgivning eller i utbildning vid flera tillfällen och inom flera miljö kvalitetsmål.

Tabell 5.2. Antalet jordbrukare som deltagit i enskild rådgivning respektive utbildningar inom kompetensutvecklingsområdet under åren 2000, 2001 och 2002

Skr. 2002/03:111

Miljö kvalitetsmål	År 2000	År 2001	År 2002
<i>Ett rikt odlingslandskap</i>			
Enskild rådgivning	7 360	13 270	5 217
Utbildning	18 780	9 760	10 126
<i>Ingen övergödning</i>			
Enskild rådgivning	5 071	3 260	6 362
Utbildning	8 078	15 910	9 005
<i>Gifrfri miljö</i>			
Enskild rådgivning	1 800	1 910	2 071
Utbildning	5 290	6 270	5 569

Under år 2002 deltog totalt cirka 38 400 jordbrukare i de i tabellen redovisade satsningarna. För åren 2001 och 2000 var deltagarantalet något högre. Förutom dessa genomfördes under år 2002 utbildningar inom ekologisk produktion både såsom enskild rådgivning och utbildning med totalt 15 500 deltagare. Det medför att 59 900 stycken deltog i antingen enskild rådgivning eller i utbildning under år 2002. Att deltagarantalet skiljer sig åt mellan åren beror bland annat på om satsningar gjorts på utbildningar eller enskild rådgivning. Till exempel omfattas den stora satsningen under år 2001 för miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* av arbetet med att upprätta åtgärdsplaner. För åren 2001 och 2000 var det totala deltagarantalet något högre än för år 2002. Det höga antalet deltagare visar på en god efterfrågan bland jordbrukare och målsättningen med åtgärden uppnådd för alla tre åren. Kostnaden för kompetensutvecklings satsningarna i miljö- och landsbygdsprogrammet var år 2002 cirka 135 miljoner kronor.

Inom skogsbruket har medel för kompetensutveckling använts för att motivera skogsbrukare och andra aktörer att bedriva ett skogsbruk som tillgodoser de skogspolitiska målen. Det innebär att biologisk mångfald bevaras eller utvecklas, värdefulla kulturmiljöer samt sociala och estetiska värden värnas samtidigt som skogen nyttjas effektivt och ger en uthålligt god avkastning. Insatserna har genomförts inom Skogsvårdsorganisations rådgivnings- och utbildningskampanj ”Grönare skog”. Kampanjen pågick under perioden 1999 till 2001. Antalet deltagare under denna period, uppgick till 120 960 stycken, varav 62 889 i utbildning och resterande i kvalificerade informationsinsatser. Den totala medfinansieringen från EU inom ram för miljö- och landsbygdsprogrammet under denna period uppgick till 71 miljoner kr. Under 2002 genomfördes utbildningsinsatser i form av fördjupningskurser, deltagarantalet 2002 var 29 870 skogsägare plus 3 743 från övriga skogsbruket. Kostnaderna för år 2002 motsvarande 20 miljoner kronor.

Att handelsgödsel- och bekämpningsmedelskatterna skulle återföras till jordbruket i lämplig form aviserades i regeringsförklaringen hösten 2000. Beslut om medlen har därefter fattas genom olika regeringsbeslut. Sverige har också hos EG-kommissionen anmält och fått godkänt för statligt stöd till växtodlingsplaner samt statligt stöd till Stiftelsen lantbruksforskning för åtgärder inom trädgårdsnäringen. En mindre del av medlen återförs kollektivt till jordbruksnäringen för bland annat informations- och rådgivningssatsningar med syfte att främja hållbara produktionsmetoder. Skatten på bekämpningsmedel återförs kollektivt för forsknings- och utvecklingsinsatser med syfte att främja en hållbar utveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringen.

Det nationella stödet för upprättande av växtodlingsplaner infördes år 2002. Syftet med stödet är att det skall bidra till att uppfylla miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Den som ansökte om stödet åtog sig att under perioden 2002–2004 upprätta en växtodlingsplan för all åkermark på jordbruksföretaget. I planen skall bland annat årets gröda och förfrukten redovisas samt förväntat växtnäringsbehov av kväve, fosfor och kalium. Totalt har cirka 29 000 brukare ansökt om stödet vilket motsvarar cirka 1,9 miljoner hektar, eller drygt 70 procent av den totala åkerarealen.

Någon uppskattning av vilka positiva effekter som uppnåtts med stödet har ännu inte genomförts. En övergripande bedömning är dock att stödet generellt förbättrar planeringen på gårdsnivå. En förbättrad planering bör på längre sikt leda till minskad risk för växtnäringsförluster.

Regeringen tillkallade i juni 2001 en särskild utredare med uppgift att utvärdera skatterna på handelsgödsel och bekämpningsmedel. Utredarens uppgift var dels att analysera och bedöma skatternas påverkan på användningen av handelsgödsel och bekämpningsmedel, dels att bedöma vilka effekter de har på miljön. Med utgångspunkt häri skulle det utredas om skatterna bör förändras så att de kan fungera som effektivare styrmedel på miljöområdet utan att kraven på kostnadseffektivitet eftersätts. Utredaren överlämnade sitt betänkande (SOU 2003:9) i februari 2003. För närvarande remissbehandlas betänkandet och remissvaren skall vara regeringen tillhanda den 3 juni 2003.

5.2.4 Uppnådda resultat

Växtnäringsförluster till vatten

Mellan åren 1985 och 1995 visar beräkningsresultat på en minskning av kväveutlakningen från jordbruket till havet med cirka 25 procent. Kväveutlakningen från åkermarken (såsom rotzonsutlakning) har därefter varit oförändrad mellan åren 1995 och 1999 enligt genomförda modellberäkningar.

I miljömålsrådets rapport deFacto2002 anges en positiv riktning för utvecklingen under perioden 1997–2001 för miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Samtidigt framhålls att det kan krävas fler åtgärder för att nå målet. Vid miljömålsrådets rapportering har dock inte uppnådda

resultat av åtgärderna enligt miljö- och landsbygdsprogrammet varit möjliga att beakta.

Jordbrukets kväveförluster till havet torde ha minskat både beroende på den stora anslutningen till åtgärden Minskat kväveläckage och anläggningen av våtmarker. Statistiska uppgifter visar samtidigt på en minskad spridning av flytgödsel under hösten. Denna minskning är troligen ett resultat av kompetensutvecklingsåtgärder. Tillsammans beräknas åtgärden Minskat kväveläckage, de anlagda våtmarkerna och en minskad spridning av flytgödsel under hösten reducera kväveutsläppen från jordbruket med cirka 2 500–3 000 ton N/år.

Flera av de vidtagna åtgärderna kan förväntas ha haft positiva effekter för att minska fosforförlusterna från jordbruket, särskilt gäller det ersättningen till skyddszoner. Att närmare uppskatta vilka resultat som kan ha uppnåtts med avseende på fosfor är dock inte möjligt att göra. I dag finns kunskapsbrister framför allt beträffande när fosforförlusterna uppstår men också hur varje en enskild åtgärd bidrar till att minska fosforförlusterna.

Ytterligare positiva effekter för att minska jordbrukets kväveutsläpp men också för att minska fosforförlusterna bör fås genom projektet Greppa Näringen samt stödet till växtodlingsplaner. Det är dock ännu inte möjligt att storleksmässigt uppskatta dessa effekter.

Försäljningen av handelsgödsel till jordbruket och trädgårdsnäringen har för växtodlingsåren 1996/97 till 2000/2001 som ett genomsnitt legat på cirka 195 tusen ton. Under växtodlingsåret 2001/02 sjönk försäljningen kraftigt till 174 tusen ton. Försäljningen varierar dock kraftigt mellan olika år. En orsak till den minskade försäljningen under växtodlingsåret 2001/2002 torde vara en hamstring under föregående år, då priset på kvävegödselmedel steg högst påtagligt under hösten år 2000. Det har troligen medfört att en del gödselmedel som då köptes in först användes under år 2002. Andra orsaker är att höstsädesarealen minskade år 2002 jämfört med år 2001 samt att en kraftig tillväxt av slättervallarna under våren år 2002 kan ha verkat återhållanden på den senare gödslingen.

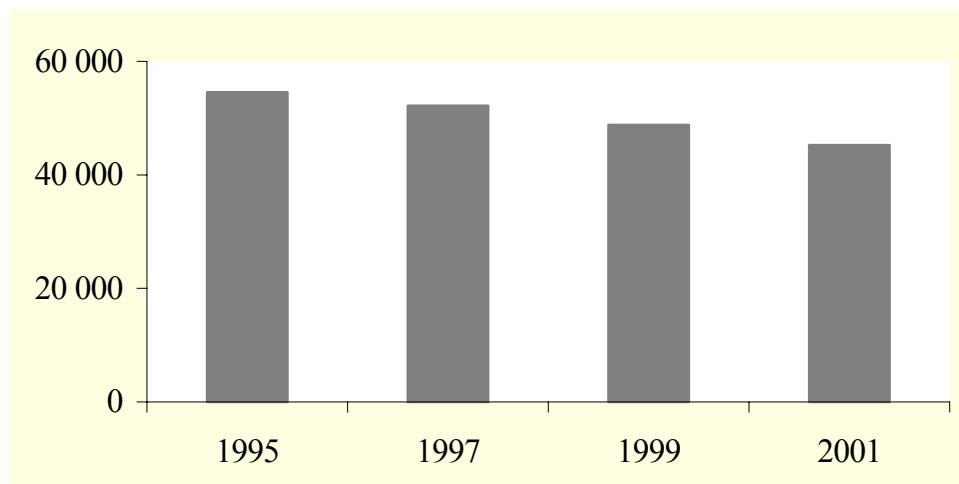
Enligt regeringens uppfattning bör det för år 2002 uppnådda resultatet ha till följd att den av miljömålsrådet angivna positiva riktningen för miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning* har förstärkts. Med hänvisning till de uppnådda resultaten bör också möjligheten att uppnå delmålet med avseende på minskade kväveutsläpp till havet ha förbättrats.

Kväveförluster till luft

Av de totala utsläppen av ammoniak står jordbruket idag för cirka 85 procent. Jordbrukets utsläpp av ammoniak har minskat sedan 1995, vilket framgår av nedanstående figur.

Figur 5.3. Ammoniakutsläpp från jordbruket för åren 1995, 1997, 1999 och 2001

Skr. 2002/03:111

Minskningen av ammoniakutsläpp beror främst på ett minskande antal nötkreatur och svin men också på en övergång till flytgödselhantering samt förbättrad hantering av stallgödsel. Både investeringsstödet och kompetensutvecklingsåtgärderna bör ha bidragit till förbättringar i hanteringen av stallgödsel men också till ökad flytgödselhantering. Utsläppen från industriprocesser och transporter har däremot samtidigt ökat något. Möjligheten att uppnå det fastställda delmålet om en 15-procentig minskning av utsläppen tidigare än år 2010 bör vara god. Skall målet nås får dock inte det totala antalet djur eller utsläppen från andra sektorer öka i någon väsentlig grad.

5.3 Giftfri miljö

Kemiska produkter används i många sammanhang och det finns ett stort antal kemiska ämnen på marknaden. Inom jordbruket används en rad kemiska produkter i större eller mindre mängder. Här är det dock främst användningen av bekämpningsmedel som avses. Allmänt kan sägas att bekämpningsmedel används för att skydda mot skada eller olägenhet som förorsakas av växter, djur, bakterier eller virus. Vanligen delas bekämpningsmedlen in i ett antal grupper såsom ogräs-, svamp-, insekts- och betningsmedel. Några av de risker som finns med bekämpningsmedel är till exempel att användningen kan medföra risker för människors hälsa och att oavsiktlig spridning till mark, luft, yt- och grundvatten kan få negativa effekter för miljön.

Även metaller som ingår som föroreningar i olika produkter som används inom jordbruket kan medföra risker för människors hälsa och miljön. En sådan metall är kadmium, vilken förekommer som förorening i råfosfat som används bland annat för framställning av handelsgödsel.

5.3.1 Mål

För det fastställda miljö kvalitetsmålet anges att miljön skall vara fri från ämnen och metaller som skapats i eller utvunnits av samhället och kan hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Av de fem delmålen som lagts fast (prop. 2000/01:65, bet 2001/01: MJU15, rskr.

2000/01:269) inbegrips jordbruket främst i delmålen tre och fyra. Bedömningen i ett generationsperspektiv innebär att halterna av ämnen som förekommer naturligt i miljön såsom kadmium är nära bakgrundsnivåerna och att halterna av naturfrämmande ämnen i miljön såsom bekämpningsmedel är nära noll. Det fjärde delmålet anger att hälso- och miljöriskerna vid framställning och användning av kemiska ämnen skall minska fortlöpande fram till år 2010 enligt indikatorer och nyckeltal som fastställs av berörda myndigheter.

5.3.2 Jordbrukets handlingsprogram

År 1987 fattades beslut om det första handlingsprogrammet för att minska riskerna med användningen av bekämpningsmedel i jordbruket, vilket gällde för perioden 1987–1990. Därefter har beslut fattats om ytterligare två handlingsprogram för perioderna 1991–1996 och 1997–2001. För att nå uppsatta mål har en rad kombinationer av styrmedel och ett flertal åtgärder ingått i programmen. Jordbruksverket och Kemikalieinspektionen överlämnade i juni 2002 ett förslag till handlingsprogram för användningen av bekämpningsmedel i jordbruket och trädgårdsnäringen till år 2006. Förslaget har därefter remissbehandlats. En beredning inom Regeringskansliet pågår för närvarande och avsikten är att återkomma till riksdagen under hösten.

För några av de åtgärder som ingår i miljö- och landsbygdsprogrammet och som nämnts under miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning* är ett av syftena att dessa skall bidra till att uppnå miljö kvalitetsmålet *Giftfri miljö*. Målet med en ökad ekologisk produktion är också att bidra till att uppnå miljö kvalitetsmålen och då särskilt *Giftfri miljö*. Försöks- och utvecklingsverksamhet, skatten på bekämpningsmedel samt ekologisk produktion utgör också förutsättningar för att uppnå miljö kvalitetsmålet *Giftfri miljö*. Ekologisk produktion behandlas sammantaget under avsnitt 5.5.

Inom EU bedrivs en förprövning och godkännandeprocess i enlighet med rådets direktiv (EEG) nr 414/91 av den 15 juli 1991 om utsläppandet av växtskyddsmedel på marknaden. Genom direktivet införs harmoniserade regler för försäljning och användning av växtskyddsmedel inom EU. För närvarande pågår ett arbete med att utvärdera verksamma ämnen. Ämnen som bedöms som acceptabla kan därefter ingå i växtskyddsmedel som efter godkännande i ett medlemsland kan användas i hela gemenskapen. Under år 2003 kommer en revidering av direktivet att påbörjas.

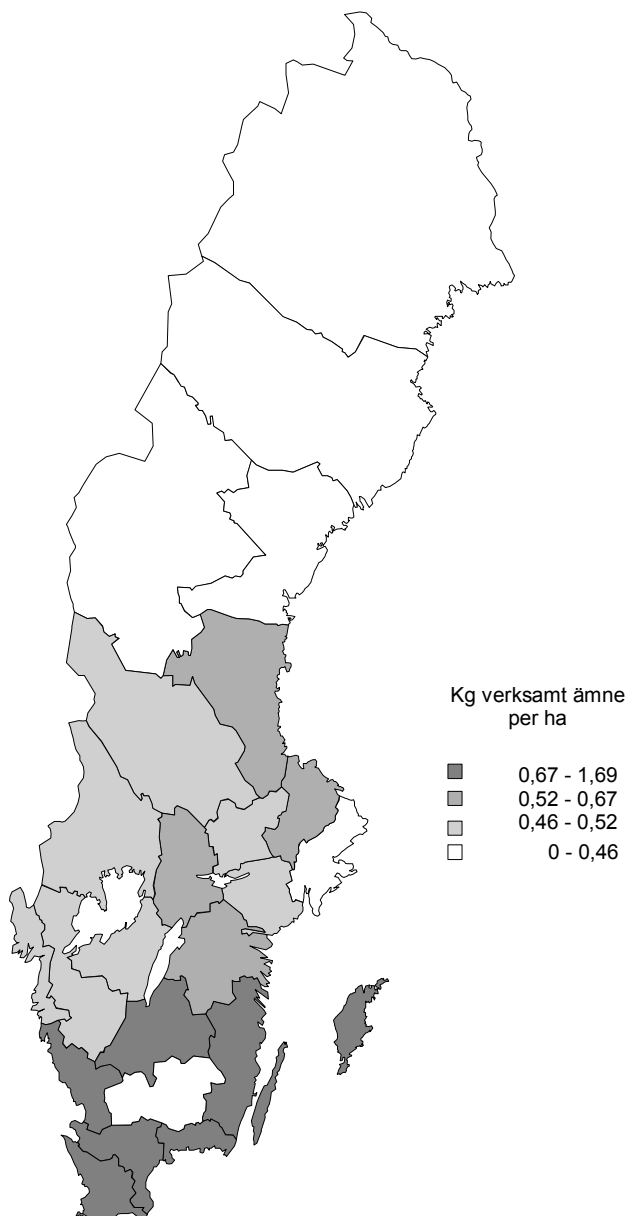
Enligt EU:s sjätte miljöhandlingsprogram skall en temainriktad strategi för hållbar användning av bekämpningsmedel utarbetas. Målet för strategin är att minska bekämpningsmedlens påverkan på människors hälsa och miljön samt att åstadkomma en mer hållbar användning och en betydande total minskning av riskerna samtidigt som ett tillräckligt växtskydd tillgodoses. Ett meddelande från kommissionen om den temainriktade strategin presenterades och diskuteras under hösten år 2002.

5.3.3 Uppnådda resultat

Skr. 2002/03:111

Enligt statistiska uppgifter för år 1998 behandlades cirka 48 procent av den svenska åkerarealen med bekämpningsmedel. Användningen av bekämpningsmedel är starkt koncentrerad mot den södra halvan av Sverige. Nedanstående karta visar hur användningen av bekämpningsmedel i samtliga åkergrödor sådda år 1997 eller våren 1998 skiljer sig åt mellan olika län uttryckt, som kg aktivt verksamt ämne per hektar.

Figur 5.4. Användningen av bekämpningsmedel i samtliga åkergrödor sådda hösten 1997 eller våren 1998, angivet som använd mängd verksamt ämne per hektar uppdelat på län

Görs en motsvarande jämförelse för produktionsområden visar denna att nästan 70 procent av bekämpningsmedlen används i Götalands och Svealands slättbygder. I dessa områden finns 50 procent av de odlade arealerna. Variationen när det gäller bekämpningsmedelsanvändningen mellan olika grödor är stor och per hektar räknat används mest bekämpningsmedel i potatis och sockerbetor och minst i vall. I Nedre och Övre

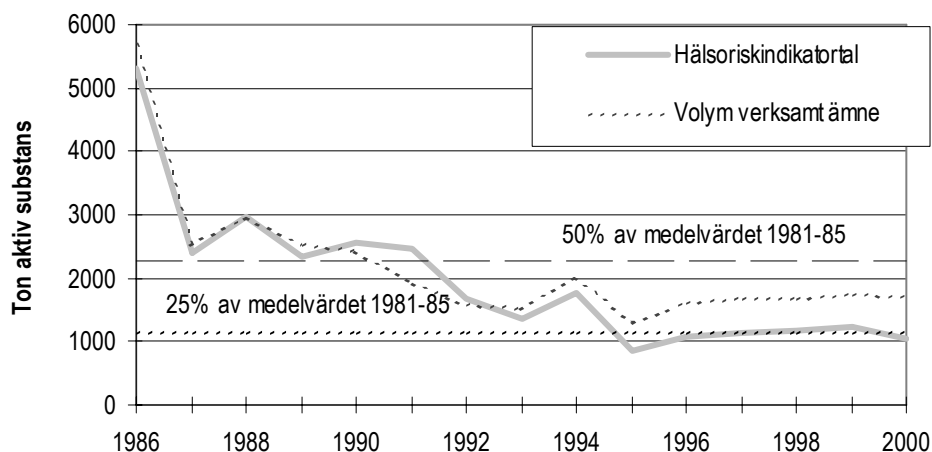
Norrland är användningen av bekämpningsmedel låg. I dessa områden består största delen av den odlade arealen av vall. Dessutom medför bland annat klimatet att skadegörartrycket är väsentligt lägre än i södra delarna av landet.

Studerat förhållandet mellan den samlade dosytan och den odlade arealen har det skett en ökning mellan år 1995 och år 1999. Därefter har det skett en smärre minskning.

Till och med år 1995 minskade försäljningen av kemiska bekämpningsmedel uttryckt i mängden verksamt ämne, undantaget år 1994. Efter år 1995 har försäljningen av bekämpningsmedel inom jordbruket och trädgårdsnäringen som ett genomsnitt legat runt 1 720 ton verksamt ämne. Preliminära uppgifter för år 2002 visar på en oförändrad försäljningsnivå. Samtidigt visar den preliminära försäljningsstatistiken på en fortsatt ökad försäljning av bekämpningsmedlet glyfosat. Ökningen av glyfosatförsäljningen beror troligen bland annat på att en behandling med glyfosat är mer ekonomiskt fördelaktig i förhållande till mekanisk bearbetning. Andra faktorer som torde ha ökat försäljningen är miljöreglerna för EU-trädan och reglerna för grön mark.

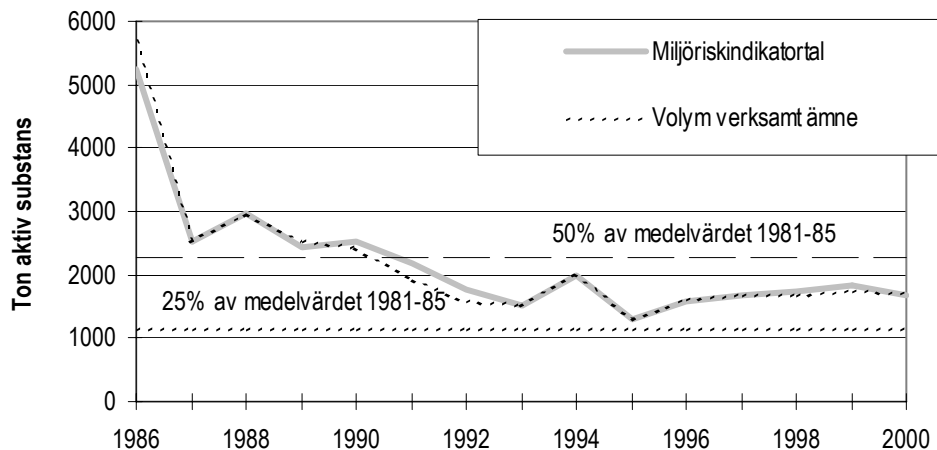
Kemikalieinspektionen har utvecklat en enkel indikatormodell för att beräkna miljö- och hälsoriskerna med bekämpningsmedel. Indikatorstalet för varje ämne uttryckt som ett miljö- och hälsoindex, vilket multipliceras med såld mängd för samma ämne. Förändringen av hälso- och miljöriskindikatorerna som återges i nedanstående figurer visar på en liten ökning under perioden 1995–2000.

Figur 5.5. Förändring av hälsoriskindikatorer relaterat till såld volym verksamt ämne under perioden 1986–2000

Figur 5.6. Förändring av miljöriskindikatorer relaterat till försåld volym verksamt ämne under perioden 1986–2000

Skr. 2002/03:111

Förändringarna för riskindikatorerna har i stort sett följt förändringarna i försäljningsstatistiken. Att riskindikatorerna och mängden sålt verksamt ämne följs åt pekar på vikten av att kombinera arbetet med att minska den totala användningen med insatser för minskad användning av medel med höga riskindex. Sverige arbetar därför aktivt i godkännandeprocessen inom EU.

Användningen av bekämpningsmedel skiftar mellan år beroende på bland annat skadegörartrycket. Oaktat detta torde dock de villkor som gäller främst för ersättningen för miljövänlig sockerbetsodling på Gotland leda till minskade risker med bekämpningsmedel.

Förbrukningen av fosforgödselmedel har sedan 1970-talet minskat betydligt, vilket tillsammans med allt lägre halter av kadmium i gödselmedlen har gjort att tillförseln av kadmium till svensk åkermark har minskat kraftigt. Ytterligare gynnsamma faktorer är skatten på kadmium i handelsgödsel och olika initiativ från gödselmedelsindustrin och näringen. Även under odlingsåret 2001/2002 sjönk tillförseln av kadmium jämfört med tidigare år. Idag är det framför allt nedfallet av kadmium som utgör den stora tillförselkällan till åkermarken.

5.4 Försöks- och utvecklingsverksamhet

Inom ramen för de nationella handlingsprogrammen genomförs försöks- och utvecklingsverksamhet. Syftet med verksamheten är att bidra till att uppfylla de nationella miljö kvalitetsmålen. Verksamheten är inriktad på konkreta frågeställningar knutna till aktuella åtgärder för minskade växt-näringsförluster, minskade risker med användningen av bekämpningsmedel, bevarandet av biologisk mångfald och tillvaratagandet av kulturvärden samt för ekologisk produktion. Resultaten av verksamheten ligger till grund för råd och rekommendationer om direkt tillämpliga åtgärder inom jordbruket i den nära framtiden. Exempel på några åtgärder och frågeställningar inom växt-näringsområdet är odling av fånggrödor och lämpliga brytningspunkter, hantering av stallgödsel, olika metoder för spridning av stallgödsel, lämpliga spridningstidpunkter beroende på stallgödselslag, gröda och spridningsteknik. Inom bekämpningsmedelsområdet har verksamheten bedrivits inom områden såsom anpassning av

doser, alternativa bekämpningsmetoder, prognos och varning, utformning av biobäddar samt hanteringsteknik. Verksamheten inom ekologisk produktion har bland annat omfattat utveckling av odlingstekniken för olika grödor och odlingssystem inklusive frågeställningar knutna till förbättrat växtnäringsutnyttjande och kontroll av ogräs och skadegörare. Även verksamhet som rör djurhållningen bedrivs. År 2002 uppgick kostnaden för verksamheten till 28 miljoner kronor.

Regeringen bedömer att resultatet av försöks- och utvecklingsverksamheten i många fall lett till förbättringar av utformningen av olika åtgärder. Förbättringarna utgör också angelägna underlag vid det praktiska genomförandet av åtgärderna och ökar utsikten att nå de uppställda miljökvalitetsmålen.

5.5 Ekologisk produktion

Rådets förordning (EEG) nr 2092/91 av den 24 juni 1991 om ekologisk produktion av jordbruksprodukter och uppgifter därom på jordbruksprodukter och livsmedel anger gemenskapens regler för ekologisk produktion. I Sverige finns även frivilliga regler för ekologisk produktion utfärdade av KRAV, Kontrollföreningen för ekologisk produktion, och Demeterförbundet. Uppfyller den ekologiska produkten KRAV:s eller Demeters regler är det möjligt att märka produkten med KRAV- respektive Demeter-märket. KRAV:s och Demeters regler uppfyller EG-förordningen men är i vissa delar något striktare.

Ekologisk produktion innebär en strävan att uppnå en helhetssyn utifrån företagets förutsättningar. Både vad gäller växtnäring och foder utnyttjas så långt som möjligt förnybara resurser och produkter som producerats på gården. Utfodringen av djuren baseras i hög grad på vall och grönfoder. Tillförseln av växtnäring från källor utanför gården är oftast begränsad och ogräs och skadegörare bekämpas med hjälp av andra metoder än kemiska bekämpningsmedel.

Med bakgrund härav bidrar ekologisk produktion till att uppnå miljökvalitetsmålet *Giftfri miljö*. Produktionsmetoden kan även direkt och indirekt ha positiva effekter för möjligheten att uppnå andra miljökvalitetsmål och då främst *Ingen övergödning* och *Ett rikt odlingslandskap*. Det har dock inte varit möjligt att i detta sammanhang kvantifiera dessa effekter.

5.5.1 Mål

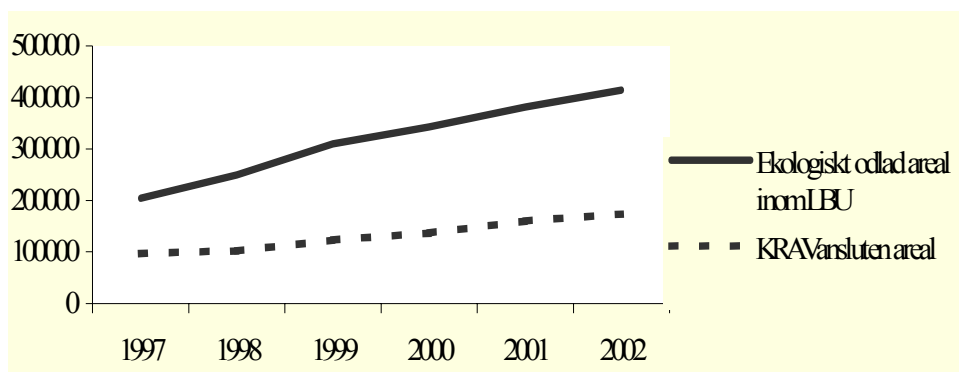
I skrivelsen 1999/200:14, bet. 1999/2000:MJU2, rskr. 1999/2000:91 anges att målet för den ekologiska produktionen är att den ekologiskt odlade arealen bör fördubblas (20 procent) till år 2005 och den ekologiska animalieproduktionen bör öka. Av antalet mjölkkor och slaktdjur av nöt och lamm bör 10 procent finnas i ekologisk produktion år 2005. Det framhålls också att konsumenternas efterfrågan på ekologiska livsmedel är avgörande för om målen kan nås. I skrivelsen betonas att den ekologiska produktionen från samhällelig utgångspunkt bland annat är ett

5.5.2 Åtgärder

För jordbrukare är det möjligt att ansöka om stöd för ekologiska produktionsmetoder inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet. Syftet med ersättningen är främst att uppnå positiva miljöeffekter. Stöd kan lämnas både för företagets växtodling och djurhållning. Reglerna för att få ersättningen följer de regler som är uppställda i den nämnda rådsförordningen.

Sedan mitten av 1990-talet ökar arealen ekologisk produktion stadigt, både inom åtgärden och den KRAV-kontrollerade arealen. Detta visas i nedanstående figur. Figuren visar också att en större del av den areal som är avsluten till åtgärden inte är ansluten till KRAV.

Figur 5.7. Åkerareal ansluten till åtgärden ekologisk produktion och KRAV-kontrollerad åkerareal i procent av den totala åkerarealen för åren 1997–2002¹²

5.5.3 Uppnådda resultat

År 2002 var preliminärt cirka 414 000 hektar anslutna till åtgärden Ekologiska produktionsmetoder, vilket motsvarar 79 procent av det uppställda arealmålet. Den ekologiskt odlade arealen utgör därmed cirka 15,8 procent av Sveriges totala åkerareal. År 2002 var den totala kostnaden för åtgärden cirka 462 miljoner kronor, varav 61 miljoner kronor avser anslutningar till motsvarande åtgärd för tidigare programperiod.

Vall är den dominerande grödan inom miljöersättningen. Av den ekologiskt odlade arealen är vallandelen cirka 70 procent. Däremot är andelen oljeväxter, sockerbetar och potatis av den ekologiskt odlade arealen låg, det vill säga, under 0,5 procent. Hög anslutning till åtgärden finns i norra Sverige och framförallt i Jämtlands och Västernorrlands län. Anslutningen är även hög i de södra skogsbygderna. Lägst anslutning har åtgärden i slättbygderna. Studeras arealen åkermark ansluten till KRAV i

¹² Arealen i karens år 2001 motsvarade cirka 31 300 hektar. Med karens menas att åkern det första året odlas enligt KRAV:s regler men grödan eller marken är inte godkänd.

procent av den totala åkerarealen i respektive län är skillnaden mellan länen betydligt mindre än för miljöersättningen.

Regeringen bedömer det som rimligt att målet om en fördubbling av den ekologiskt odlade arealen skall kunna nås till år 2005. Om så blir fallet beror dock på hur konsumenternas efterfrågan på ekologiska produkter kommer att utvecklas, vilka effekter de vidtagna marknadsstödjande åtgärderna kommer att få med avseende på förädling, distribution och utveckling av ekologiska produkter men också på om en ökad ekologisk areal innebär en ökad andel ekologiska produkter.

De preliminära uppgifterna för år 2002 visar på en god anslutning till åtgärden i fråga om antalet mjölkkor och slaktdjur av nöt och lamm och uppsatta målet har nåtts. Om det uppnådda målet också innebär ökad andel ekologiska produkter har inte analyserats närmare.

De marknadsstödjande åtgärderna inom ekologisk produktion uppgick år 1997 till 2 miljoner kronor. Under perioden 1998–2001 omfattade de marknadsstödjande åtgärderna inom ekologisk produktion 1,8 miljoner kronor. För perioden 2002–2004 är totalt 23 miljoner kronor avsatta för marknadsstödjande åtgärder. Bidrag beviljas bland annat till åtgärder för att främja användningen av ekologiska livsmedel i storkök och till projekt för att komma till rätta med ”flaskhalsar” på marknaden. Det är ännu för tidigt att studera vilka positiva effekter på marknaden som åtgärderna kan ha haft.

6 Ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden

Inriktning och syfte med de stöd som på lång sikt skall främja en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling inom jordbruket och på landsbygden anges i propositionerna Sveriges medlemskap i Europeiska unionen (prop. 1994/95:19, bet. 1994/95:UU5, rskr. 1994/95:63) och Vissa livsmedelspolitiska åtgärder vid ett medlemskap i Europeiska unionen (prop. 1994/95:75, bet. 1994/95:JoU7, rskr. 1994/95:126). I regeringens proposition Riktlinjer för Sveriges arbete med jordbruks- och livsmedelspolitiken inom Europeiska unionen (prop. 1997/98:142, bet. 1997/98:JoU23, rskr. 1997/98:241) redovisas regeringens bedömning av hur en hållbar jordbruks- och livsmedelsproduktion skall främjas. Det skall ske genom bland annat konkurrenskraftiga företag, höga etiska krav på djurhållningen, landsbygdsutveckling och regionala åtgärder. Utskottet framhåller att åtgärder för att utveckla landsbygden bör anpassas till nationella och regionala förhållanden inom ramen för ett gemensamt regelverk. Utskottet framförde vidare att jordbrukets strukturförändringar samt livsmedelsindustrins och andra näringars utveckling av ekonomiska, miljömässiga och sociala skäl även i fortsättningen bör stödjas i de ekonomiskt minst utvecklade regionerna. Utskottet framhöll också att finansieringen i första hand bör delas mellan gemenskapen och berört medlemsland men att skäl också kan finnas för enbart nationell finansiering.

Riksdagen beslutade i december 2001 om en regional utvecklingspolitik i enlighet med regeringens proposition En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118). Målet för politiken är väl fungerande och hållbara lokala arbetsmarknadsregioner med en god servicenivå i alla delar av landet. Landsbygdspolitiken har pekats ut som ett av flera politikområden som skall bidra till uppfyllande av politikens mål.

6.1 Övergripande mål

De statliga åtgärder som tillämpas för att uppfylla de övergripande målen för en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden återfinns inom ramen för de av EU medfinansierade programmen för perioden 2000–2006. Det är miljö- och landsbygdsprogrammet, de två mål 1-programmen i norra Sverige och Leader+-programmet. Dessutom ingår det helt nationellt finansierade stödet till jordbruket i norra Sverige.

6.1.1 Miljö- och landsbygdsprogrammet

Regeringens utgångspunkt för miljö- och landsbygdsprogrammet är, förutom att stärka jordbrukets miljöarbete inom insatsområde I (se avsnitt 5), att inom insatsområde II gynna landsbygdens utveckling.

Ändrade ekonomiska och sociala förutsättningar som berör jord- och skogsbruket och hela landsbygdens ekonomi, följer av nu beslutade och nödvändiga kommande förändringar i den gemensamma jordbrukspolitiken.

Andra viktiga ändrade förhållanden är nya marknadsförutsättningar och konsumenternas efterfrågan på nya kvalitetsprodukter. De åtgärder som genomförs har som syfte att underlätta landsbygdens anpassning till de nya förutsättningarna och att förstärka konkurrenskraften och skapa sysselsättning för både kvinnor och män i den jordbruksanknutna delen av landsbygdens näringsliv.

Regeringens motivering för åtgärderna är att det finns tillväxtpotentialer för många jord- och skogsbruksföretag, liksom för andra landsbygdsföretag inom andra branscher än produktionen och förädlingen av jordbruksråvaror. Därför är åtgärder som medverkar till att underlätta och främja vidareförädlingen av råvaror som produceras inom jordbruket och trädgårdsnäringen samt produktionen av andra varor och tjänster samt kollektiva nyttigheter en viktig del av miljö- och landsbygdsprogrammet. En förutsättning för tillväxt inom nya verksamheter och en gynnsam utveckling av lantbruket är att landsbygdens infrastruktur och hela dess ekonomi kan upprätthållas och utvecklas.

I regeringens skrivelse 1999/2000:14 bet. 1999/2000:MJU2, rskr. 1999/2000:91 framhålls särskilt betydelsen av en näring som ger arbetsmöjligheter åt både kvinnor och män, något som är viktigt att uppmärksamma vid utformningen och tillämpningen av åtgärderna inom miljö- och landsbygdsprogrammet. Det finns goda exempel på hur kvinnor omsatt sina kunskaper och erfarenheter i framgångsrik företagsamhet inom jordbruk och småskalig livsmedelsproduktion, inte minst i glesbygder. De kvinnliga nätverk och arbetsgrupper som vuxit fram under de senaste åren, inte minst inom ramen för gemenskapsinitiativet Leader+, arbetar med annorlunda och intressanta metoder i landsbygdsutvecklingen. Åtgärderna inom miljö- och landsbygdsprogrammet skall bidra till att ytterligare stödja en sådan utveckling. Åtgärderna måste även samverka med åtgärder som ingår i program som medfinansieras från strukturfonderna.

6.1.2 Mål 1

De svenska mål 1-programmen, mål 1 Norra Norrland och mål 1 Södra Skogslänsregionen, innehåller motsvarande åtgärder för en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden som för södra och mellersta Sverige ingår i miljö- och landsbygdsprogrammet.

För *mål 1 Norra Norrland* har följande strategier för landsbygdsutveckling angetts:

- ge landsbygden tillgång till den nya tekniska infrastrukturen (t.ex. IT),
- ge landsbygdens småföretag möjlighet till kompetensutveckling på samma sätt som i de större orterna,
- stimulera nätverksbyggande och gemensamt agerande på marknaderna,

- jämna ut de könsmässiga obalanserna, bland annat skillnaderna i utbildningsnivå,
- bibehålla den attraktionskraft som ett aktivt brukande av åkermarken skapar.
- öka lantbrukets och rennäringens konkurrenskraft genom fortsatt strukturuomvandling och anpassning till nya marknadskrav,
- utveckla ny verksamhet som tar till vara de fysiska resurser och den kompetens som frigörs vid lantbrukets omställning.

Målen för respektive åtgärd är att Norra Norrland har

- säkerställt ett aktivt jordbruk med ökad förädlingsgrad som vårdar och bevarar det öppna odlingslandskapet,
- en hållbar utveckling på landsbygden med ett ökat antal livskraftiga företag,
- livskraftiga företag med ökad förädlingsgrad inom fiske-, och beredningsnäringarna och vattenbruket.

Resultatmål som anges är bland annat 100 nya bestående eller bevarade arbetstillfällen och 50 nybildade företag.

För *mål 1 Södra Skogslänsregionen* är de övergripande målen för åtgärderna inom landsbygdsutveckling:

- långsiktigt stabila företag med ökad lönsamhet och sysselsättning,
- främja ett diversifierat näringsliv för att behålla sysselsättningen på landsbygden,
- främja en ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar tillväxt.
- vidmakthålla ett levande odlingslandskap,
- stärka kompetensen inom jord- och skogsbrukets miljöfrågor och inom landsbygdsutveckling,
- öka investeringarna i jordbruks-, trädgårds- och rennäring-företagen,
- miljövänlig produktion av högkvalitativ skog.

Resultatmålet har angetts till 300 nya eller bevarade arbetstillfällen.

6.1.3 Leader+

Ett av EU medfinansierat gemenskapsinitiativ under perioden 2000-2006 är Leader+, som syftar till att främja landsbygdsutveckling. Programmet skall utifrån lokala förutsättningar och initiativ stödda hittills oprövade och nyskapande metoder för utveckling och förnyelse som visar nya vägar till en hållbar utveckling av landsbygden. Utgångspunkten är att offentlig, privat och ideell sektor avses arbeta tillsammans, att genomförandet sker från ett underifrånperspektiv och att erfarenheterna skall kunna föras över och utnyttjas i andra landsbygdsområden än de som ingår i programmet.

Sverige får i överensstämmelse med artikel 142 i anslutningsfördraget till EU lämna långsiktigt stöd på nationell nivå för att säkerställa att jordbruksverksamhet kan bibehållas i norra Sverige. Därmed kunde i princip de regionala målsättningar för jordbruket i norra Sverige som beslutades av riksdagen i samband med 1990 års livsmedelspolitiska beslut finnas kvar även efter anslutningen till EU. I jordbruksutskottets betänkande (1989/90:JoU25) uttalas att jordbruket i norra Sverige har en särskild regionalpolitisk betydelse som grundar sig på den mångfald av värden som näringen och dess verksamhet förknippas med. Jordbruket bidrar, förutom med den grundläggande produktionen av livsmedel, till att upprätthålla sysselsättning, befolkning och samhällsstruktur i dessa delar av landet. Vidare anförs att jordbruket därutöver har en viktig roll för att bevara landskapsbilden och de kulturella värden som hör samman därmed. Innan Sverige blev medlem i EU lämnades stöd till jordbruket i norra Sverige i huvudsak som ett prisstöd. Den nya utformningen innebär att huvuddelen av stödet ersattes med stöd som är frikopplade från produktionen genom kompensationsbidrag till mindre gynnade områden och miljöstöd med syfte att hålla landskapet öppet. Utöver dessa av EU medfinansierade stöd får ett kompletterande nationellt stöd lämnas som är närmare kopplat till produktionen.

6.2 Miljö- och landsbygdsprogrammet och mål 1

6.2.1 Mål för åtgärden investeringsstöd till jordbruks- trädgårds- och renskötsel företag

Investeringsstöd får lämnas i form av bidrag till andra investeringar i fasta anläggningar än köp av mark till den som driver ett jordbruks-, trädgårds- eller rennäringsföretag. I företaget får kompletterande verksamhet ingå. Stöd lämnas inte till åtgärd som enligt lag eller annan författning skulle ha varit genomförda vid tidpunkten för ansökan om stöd. Stöd lämnas endast om stödmottagaren med hänsyn till sin ekonomiska ställning, inkomst och kreditmöjlighet bedöms ha behov av stödet och det från allmän synpunkt är lämpligt att stödet ges. Samtidigt krävs att företaget är ekonomiskt livskraftigt. Under en period om fyra år får stöd lämnas med högst 800 000–1 200 000 kronor inom olika delområden av mål 1 och i andra delar av landet med högst 480 000 kronor. Av det investeringsbelopp som berättigar till stöd lämnas bidrag med högst 50 procent i inlandet och med högst 35–40 procent i kustområdena inom mål 1 samt med högst 30 procent i övriga delar av landet.

Det angivna målet för åtgärden är att öka företagens konkurrensförmåga och främja ökad sysselsättning på landsbygden. De specifika målen är att:

- påskynda företagens omställning till nya marknadsmässiga förutsättningar,
- stimulera diversifiering av jordbruksverksamheten,
- kvinnors möjligheter till egenföretagande skall särskilt beaktas.

Det kvantifierade målet för åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammet är att i genomsnitt ett halvt till ett arbetstillfälle behålls eller tillkommer på varje företag som fått stödet. Under hela programperioden har stödet avsetts kunna omfatta cirka 10 000 företag.

6.2.2 Uppnådda resultat

Här redovisas den sammanlagda omfattningen för investeringsstöd både för att uppnå en ekologiskt, se avsnitt 5, och ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. Under perioden 2000–2002 har beslut fattats om 1 800 investeringsstöd till ett sammanlagt belopp av 308 miljoner kronor inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet varav cirka 45 procent inom insatsområde II. Inom mål 1-områdena har omfattningen varit 685 beslut som omfattat ett sammanlagt stödbelopp av cirka 218 miljoner kronor. I södra och mellersta delarna av landet, som omfattas av miljö- och landsbygdsprogrammet, har cirka 2/3 av de stödda investeringarna avsett miljö- och djurmiljöförbättringar i djurstallar särskilt genom övergång från system med uppbundna djur till så kallad lösdrift, främst inom mjölkproduktionen. Även i norra Sverige har huvudinriktningen varit de för regionen ekonomiskt viktigaste produktionsinriktningarna, främst mjölkproduktion. Av de beslutade stödbeloppen i insatsområde II avser cirka 10 procent investeringar i kompletterande verksamhet.

Ansökningarna om investeringsstöd har varit större än de budgeterade medlen. Länsstyrelserna har därför i många län valt att reducera de högsta tillåtna stödnivåerna eller stödandelen av de stödberättigade investeringarna. Ändå har varannan till var tredje ansökan om stöd avslagits. Det antal företag som hittills beviljats investeringsstöd är något mindre än som angetts i miljö- och landsbygdsprogrammet. Jordbruksverkets bedömning utifrån de första tre årens tillämpning är att stödet kommer att nå 50–60 procent av antalet företag enligt målet. Sysselsättningseffekterna av stödet kommer att utvärderas i den pågående halvtidsutvärderingen. Orsaken är bland annat att andelen stöd till företag som utvecklar nya verksamheter hittills har varit något lägre än det uppsatta målet. I stället har stöden till större jordbruksinvesteringar i förbättringar av miljön och djurskyddet blivit något större än förutsett. Under 2002 och år 2003 pågår projektverksamhet samt insatser för informationsspridning och kompetensutveckling med syfte att öka kunskapen om nya verksamheter i jordbruksföretagen och på landsbygden. Målet för dessa åtgärder är att öka intresset för nya affärsidéer och verksamheter.

Enligt regeringens samlade bedömning medverkar investeringsstöden till att förbättra jordbruksföretagens konkurrensförmåga. Efter hand, när kunskapsbasen för nya verksamheter förstärkts, kommer troligen intresset för investeringar i ny konkurrenskraftig verksamhet att öka. Att en stor del av stödet går till investeringar som förbättrar miljön och djurmiljön är i linje med regeringens intentioner. Stödet blir genom denna inriktning ett viktigt instrument, som medverkat till att jordbruksföretagen utvecklas enligt målen för en hållbar utveckling.

Tabell 6.1. Beslutade investeringsstöd åren 2000–2002, antal stödföretag, beslutade stödbelopp miljoner kronor samt andel beslutade belopp av programbudgeten åren 2000–2002¹³

Skr. 2002/03:111

Geografisk område	Antal företag	Beslutat belopp, miljoner kronor	Andel av programbudget, %
Miljö- och landsbygdsprogrammet	1801	308	41
Mål 1 Södra Skogslänsregionen	370	116	36
Mål 1 Norra Norrland	315	102	41
Riket	2486	526	40

6.2.3 Mål för åtgärden startstöd till unga jordbrukare

Stöd har lämnats i form av en startpremie och en räntesubvention med vardera högst 100 000 kronor per företagare yngre än 40 år som för första gången för sin huvudsakliga sysselsättning etablerar sig som ansvarig för ett jordbruks-, trädgårds- eller rennäringensföretag. Från den 1 januari år 2003 kan stöd endast lämnas i form av en startpremie med högst 200 000 kronor. I företaget får kompletterande verksamhet ingå.

Det angivna målet för åtgärden är att stimulera en tillväxtbefrämjande och konkurrenskraftig anpassning av jordbruket till nya yttre förhållanden inklusive miljömässiga krav. Stödet skall underlätta och påskynda generationsväxling i jordbruket samt underlätta för yngre jordbruksutbildade kompetenta personer med litet eget kapital att etablera sig som jordbrukare. För mål 1-områdena anges även sysselsättningsmål för åtgärden. Målet i miljö- och landsbygdsprogrammet är att årligen underlätta för cirka 200 unga jordbrukare att starta som jordbruksföretagare.

6.2.4 Uppnådda resultat

Ansökningarna om startstöd har blivit fler än vad som förutsågs i miljö- och landsbygdsprogrammet. Därför har en reduktion av räntesubventionen skett för manliga företagare till högst 50 000 kronor per företag. Av beviljade startstöd har 46 procent avsett stöd till etablering av mjölkföretag. Cirka 21 procent av företagen dominerades av köttproduktion och cirka 14 procent var växtodlingsföretag. Andelen trädgårdsföretag har varit cirka 5 procent. Genom att de genomförande myndigheterna valt att hålla nere stödbeloppet per företag kommer målsättningen att 200 unga lantbrukare per år får del av stödet att kunna överträffas.

Enligt regeringens bedömning medverkar startstödet till att underlätta finansieringen av och påskynda en önskvärd förnyring bland företagarna i jordbruket. Den beslutade ändringen av stödets utformning innebär en förenkling.

¹³ Inte särredovisat mellan insatsområden utan avser hela åtgärden.

Tabell 6.2. Beslutade startstöd åren 2000–2002, antal stödföretag, beslutade stödbelopp miljoner kronor samt andel beslutade belopp av programbudgeten åren 2000–2002

Skr. 2002/03:111

Geografisk område	Antal företag	Beslutat belopp, miljoner kronor	Andel av programbudget, %
Miljö- och landsbygdsprogrammet	661	65	29
Mål 1 Södra Skogslänsregionen	73	12	42
Mål 1 Norra Norrland	61	6	31
Riket	795	83	31

6.2.5 Mål för åtgärden förbättrad bearbetning och saluföring

Stöd får ges i form av bidrag till investeringar som avser förädling eller saluföring av nöt-, gris-, får- och lammkött, kött från hägnat vilt, mjölk- och mjölkprodukter, ägg och fågelkött, spannmål, oljeväxter, grönsaker, frukt och bär, blommor och plantor, potatis med undantag av stärkelse och stärkelseprodukter samt renkött inom områden som omfattas av strukturfondsmål 1. Stöd till vidareförädling av produkter från skogsbruket omfattas inte av åtgärden. Den högsta andel stöd som får lämnas varierar mellan regioner och investeringens omfattning. För investeringar mindre än 1,6 miljoner kronor kan i inlandet i det södra mål 1-området stödet högst vara 50 procent av godkänd investeringskostnad, medan för investeringar större än 3 miljoner kronor inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet högst 10 procent av kostnaden kan lämnas som stöd. För övriga områden och investeringskostnader varierar stödandelen mellan 20 procent och 40 procent av den godkända kostnaden.

Det angivna målet för åtgärden är att främja en konkurrenskraftig förädlingsindustri. Det specifika målet som det uttrycks i miljö- och landsbygdsprogrammet är att främja varaktigt nya avsättningsmöjligheter för högförädlade produkter. Stöd skall riktas till innovativa satsningar på nya marknader och produkter samt till småskalig livsmedelsförädling. Det operativa målet är att stödet under programperioden skall ha medverkat till att minst en miljard kronor har investerats i ny konkurrenskraftig förädling av råvaror från jordbruket och trädgårdsnäringen med tonvikt på småskalig verksamhet. Stödet skall medverka till minst 1 500 nya eller bibehållna arbetstillfällen under programperioden.

I mål 1 Norra Norrland anges målet vara att främja en hållbar utveckling av jordbruket och sysselsättningen på landsbygden genom ökad förädling av jordbruksprodukter. Målgruppen är både den småskaliga livsmedelsförädlingen och livsmedelsindustrin. Stödet skall främja en konkurrenskraftig förädling och främja varaktiga nya avsättningsmöjligheter för högförädlade produkter baserade på råvaror från regionen. Målet i programmet för den södra mål 1-regionen är också inriktat mot ökat förädlingsvärde samt diversifiering och ökad sysselsättning i landsbygdens näringsliv. Stödet skall främst inriktas på förädling och marknadsföring av nischproduktion baserade på lokala råvaror för olika marknader.

6.2.6 Uppnådda resultat

Skr. 2002/03:111

Sammanlagt finns 364 miljoner kronor budgeterade för åtgärden i de tre programmen. Beslut har fattats som omfattar knappt hälften av detta belopp. Sammanlagt 220 företag har hittills beviljats stöd.

Av de stöd för vilka beslut hittills fattats inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet har cirka tre fjärdedelar avsett småskalig förädling och drygt 10 procent innovationer. Av beslutade belopp fördelas knappt 60 procent på småskalig förädling och drygt 25 procent på innovationer. Var tionde beslut avser investeringar som är både småskaliga och innovativa. De innovativa investeringarna är mer kostnadskrävande än de småskaliga. För mål 1-områdena finns inte motsvarande uppdelning men genomgående har stöden per företag varit större än inom det område där miljö- och landsbygdsprogrammet genomförs. Det beror delvis på att den andel av en investering som får stödjas är högre i norra Sverige.

Stödet till större företag har inom ramen för tillämpningen av miljö- och landsbygdsprogrammet hållits tillbaka vilket inneburit att de faktiska stödnivåerna varit lägre än de möjliga enligt programmet. Stor restriktivitet har också gällt för stöd till investeringar i branscher med obalans på marknaden.

Åtgärdens inriktning och omfattning följer de uppställda målen för miljö- och landsbygdsprogrammet. Samtliga beviljade stöd lämnas till småskaliga företag och/eller till innovativa investeringar. De totala investeringskostnaderna för investeringar med stöd uppgår hittills till 850 miljoner kronor. Även det uppställda sysselsättningsmålet förefaller vara möjligt att uppnå under hela programperioden utifrån hittills redovisade resultat. I mål 1-områdena, särskilt i det södra, har intresset för stödet hittills varit mindre än i övriga delar av landet. Berörda länsstyrelser har ökat sina informationsinsatser om stödet.

Enligt regeringens sammanfattande bedömning har den avsedda förändringen av stödets inriktning till att i första hand främja småskalig livsmedelsförädling och innovationer genomförts och uppfattas som positiv. Preliminära bedömningar från Jordbruksverket tyder på att de avsedda sysselsättningseffekterna av stödet troligen komma att uppfyllas.

Tabell 6.3. Beslutade investeringsstöd till förbättrad bearbetning och saluföring åren 2000–2002, antal stödföretag, beslutade stödbelopp miljoner kronor samt andel beslutade belopp av programbudgeten åren 2000–2002

Geografisk område	Antal företag	Beslutat belopp, miljoner kronor	Andel av programbudget, %
Miljö- och landsbygdsprogrammet	214	145	63
Mål 1 Södra Skogslänsregionen	11	16	18
Mål 1 Norra Norrland	14	17	41
Riket	239	178	49

6.2.7 Mål för åtgärden kompetensutveckling

Skr. 2002/03:111

Stöd får lämnas i enlighet med kompetensutvecklingsprogram som godkänns av Jordbruksverket samt för verksamhet som kompletterar dessa program. Stöd får även ges till verksamhet som bedrivs i fler än ett län och för verksamhet som hanteras av andra organisationer som godkänts av Jordbruksverket.

Målet för åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammet är att genom riktad kompetensutveckling förstärka effekten av andra åtgärder inom insatsområde II. Åtgärden skall särskilt bidra till att främja sysselsättning för kvinnor inom lantbruket och på landsbygden. Åtgärden skall medverka till förbättrad måluppfyllelse för andra åtgärder inom insatsområdet, främst investeringsstöden och projektstöden.

Även i mål 1-områdena bedrivs kompetensutveckling med syfte att främja ett ekonomiskt hållbart jordbruk.

6.2.8 Uppnådda resultat

Åtgärden började tillämpas först år 2001 efter att länsstyrelserna utarbetat kompetensutvecklingsprogram. Omfattningen har varierat på grund av olika prioriteringar inom länsstyrelserna. Utöver länsstyrelsernas har också Jordbruksverket, Sveriges lantbruksuniversitet, Hushållningssällskapen, Lantbrukarnas riksförbund m.fl. medverkat i genomförandet. Erfarenheterna från det första årets genomförande är att åtgärden är särskilt viktig för att öka kunskapen om och intresset för tillväxt genom nya verksamheter i jordbruksföretagen och på landsbygden. Utförda aktiviteter har bestått av kurser, studiecirklar, studiebesök samt rådgivnings- och informationsinsatser. Totala antalet deltagare i olika rådgivnings och utbildningsaktiviteter var under år 2002 cirka 23 000, varav cirka 40 procent kvinnor. Enligt Jordbruksverkets bedömning är det särskilt angeläget att i fortsättningen förstärka kompetensutveckling som främjar nya verksamheter i jordbruksföretagen och på landsbygden.

En viktig förutsättning för att olika dalar av landsbygdens näringsliv skall kunna utvecklas är enligt regeringens bedömning att det finns tillgång till olika former av kompetensutveckling. De åtgärder för kompetensutveckling som genomförs inom ramen för landsbygdsprogrammet och mål 1-programmen medverkar till att landsbygdsföretagens konkurrensförmåga stärks. Därigenom kan dessa företag i ökad utsträckning medverka till att upprätthålla sysselsättning, ett bättre utnyttjande av resurser och tillväxtpöjligheter med anknytning till de areella näringarna samt tillgodose konsumenternas efterfrågan på nya varor och tjänster på landsbygden.

6.2.9 Mål för åtgärden främjande av anpassning och utveckling av landsbygden

Åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammet består av ett antal olika åtgärder med syftet att främja marknadsföring av kvalitetsprodukter, diversifiering av verksamhet inom och med anknytning till lantbruket, främjande av landsbygdsturism och småföretagande, utveckling och för-

bättring av infrastruktur, byautveckling och bevarandet av kulturellt värdefulla miljöer med anknytning till lantbruket. Stödet skall vara förenligt med regionala genomförandeplaner, som upprättas av länsstyrelserna, eller vara av nationellt intresse.

Inom ramen för mål 1-programmen får även stöd lämnas till åtgärder för att förbättra arronderingen och brukningsstruktur i jord- och skogsbruket.

Målet för åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammets insatsområdet II är att främja sysselsättning, tillväxt och bosättning på landsbygden. Åtgärderna bör tillämpas på ett sådant sätt att lika möjligheter för kvinnor och män främjas. Ett kvantifierat mål för åtgärden är att den tillsammans med andra åtgärder, i första hand investeringsstöd och kompetensutveckling, medverkar till att andelen lantbruksföretag med diversifierad och kompletterande verksamhet fördubblas under programperioden (ökning med cirka 6 000 företag).

I mål 1-programmet för Södra Skoglänregionen betonas att åtgärderna skall medverka till att den samlade effekten av olika åtgärder på landsbygden blir stor. Utvecklingspotentialen för lantbruket i regionen ligger i ökad vidareförädling på gårds- och bynivå, ökad diversifiering av företagandet bland annat inom turismsektorn samt samordnad marknadsföring. Även erfarenheterna från Leader II skall vidareutvecklas. För mål 1 Norra Norrland är det övergripande målet hållbar utveckling på landsbygden och ett ökat antal livskraftiga företag.

6.2.10 Uppnådda resultat

De regionala genomförandeplanerna innehåller en helhetssyn på länets behov av landsbygdsåtgärder. Användningen av åtgärden i miljö- och landsbygdsprogrammet skall anpassas efter regionala behov samt andra program och åtgärder som tillämpas i respektive län. Genomförandeplanerna har tagits fram av länsstyrelserna efter samråd med andra berörda myndigheter och organisationer i länet.

Inom ramen för miljö- och landsbygdsprogrammet har cirka 40 procent av de hittills beslutade stöden avsett diversifieringsåtgärder och cirka 30 procent marknadsföring av kvalitetsprodukter. Cirka 25 procent av den totala budgeten för programperioden är in-tecknad efter de första tre åren. Länsstyrelserna har beslutat om huvuddelen medan Jordbruksverket beslutat om ett antal nationella projekt för vilka strategin är att skapa långsiktiga förutsättningar för projekt på länsnivå i ett senare skede. Exempel på centrala projekt är certifiering av ekoturism, främjande av fisketurism och utveckling av hjortnäringen. Genomförandetakten för åtgärden varierar starkt mellan länen beroende på olika prioriteringar. Några län har valt att omprioritera projektmedel för landsbygdsutveckling till mer traditionella jordbruksinriktade stöd som investeringsstöd. Jordbruksverket bedriver under år 2003 en utbildnings- och informationskampanj, "Framtid på landet" för att öka intresset för nya verksamheter på landsbygden.

Jordbruksverket har tillsammans med Statistiska centralbyrån genomfört en studie för att förtydliga bilden av hur det diversifierade näringslivet på landsbygden ser ut. Resultaten kommer att redovisas senare

under år 2003. En mindre studie tyder på att hälften av jordbrukare yngre än 40 år redan bedriver kompletterande verksamhet eller har planer och affärsidéer för att starta någon form av ny verksamhet i sina företag.

I de båda mål 1-områdena har åtgärden kommit igång snabbare än i södra Sverige. Beslut om projekt som omfattar mer än 60 procent av budgeterade medel har redan fattats. I Södra Skogslänsregionen har under de första två åren en större del av projekten haft inriktningen att initiera, vidareutveckla samt marknadsföra lokalproducerade och småskaliga jordbruksprodukter. Under år 2002 har en ökad andel av stöden gått till projekt med bredare landsbygdsutvecklingsperspektiv. För att upprätthålla möjligheterna till en levande landsbygd krävs också en bredare ansats än endast jordbruket. En bredare ansats är också viktigt för att behålla och utveckla det aktiva lantbruket. I Norra Norrland har tyngdpunkten för projekten varit diversifiering av lantbruket och att utveckla nya näringar på landsbygden främst inom det turistiska området, bevarande av kulturarvet, byutveckling samt utvecklingen inom livsmedelsområdet.

Enligt regeringens bedömning är det angeläget att de olika offentliga åtgärderna med syfte att främja en utveckling på landsbygden blir väl samordnade lokalt, regional och nationellt. De länsvisa genomförandeplanerna är ett viktigt steg i den riktningen. Jordbruksverket och länsstyrelserna skall i sitt samarbete med andra berörda myndigheter och organisationer medverka till att de samlade statliga insatser som används för att främja utvecklingen på landsbygden blir effektivt utnyttjade och medverkar till konkurrenskraftigt företagande, tillväxt och arbetstillfällen på landsbygden. Erfarenheterna från de första tre årens genomförande av miljö- och landsbygdsprogrammet och mål 1-programmen befäster bilden av att kvinnorna har en nyckelroll för de förändringar och den utveckling som sker på landsbygden. Det är enligt regeringens bedömning viktigt att den rollen ytterligare förstärks under de fyra år som återstår av genomförandeperioden. Ungdomars och lokala grupper betydelse för landsbygdens utveckling bör avspeglas tydligare i genomförandet av kompetensutveckling och utvecklingsprojekt.

Tabell 6.4. Beslutade stöd för främjande av anpassning och utveckling av landsbygden åren 2000–2002, antalet projekt, beslutade stödbelopp miljoner kronor samt andel beslutade belopp av programbudgeten åren 2000–2002

Geografisk område	Antal projekt	Beslutat belopp, miljoner kronor	Andel av programbudget, %
Miljö- och landsbygdsprogrammet	324	115	25
Mål 1 Södra Skogslänsregionen	39	107	62
Mål 1 Norra Norrland	47	98	67
Riket	410	320	41

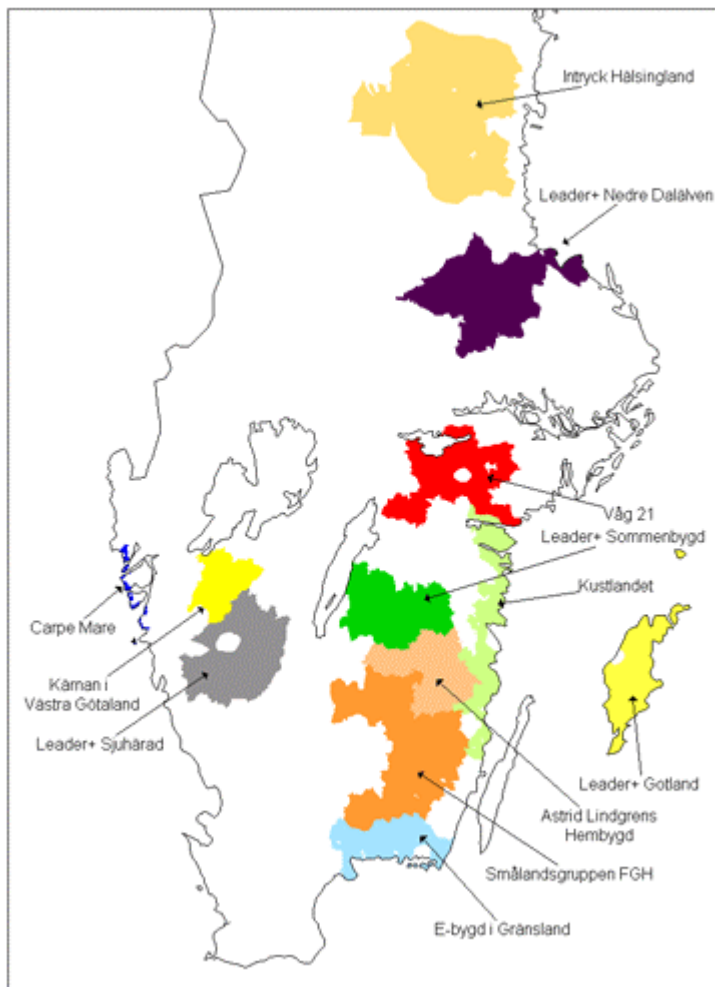
6.3 Leader +

Under programperioden 2000–2006 finansierar EU flera så kallade gemenskapsinitiativ. Ett av dem är Leader+ som syftar till att främja

landsbygdsutveckling. Initiativet genomförs i Sverige inom ramen för ett nationellt program bestående av tolv självständiga lokala aktionsgrupper som är verksamma inom avgränsade geografiska områden från Hälsingland i norr till Blekinge i söder.

Skr. 2002/03:111

Figur 6.1. Karta över Leader+ lokala aktionsgrupper, LAG

Programmet skall utifrån lokala förutsättningar och initiativ stödja hittills oprövade och nyskapande metoder för utveckling och förnyelse. Verksamheten skall vara något av en ”experimentverkstad” för nya vägar till en hållbar utveckling på landsbygden. Glesbygdsverket är förvaltningsmyndighet och Jordbruksverket utbetalande myndighet. Leader+ i Sverige finansieras av Europeiska jordbruksfondens utvecklingssektion med 40,5 miljoner euro, svensk offentlig sektor med 117,5 miljoner euro samt privat och ideell sektor med 93,8 miljoner euro. Inom ramen för mål 1 bedrivs några Leader-liknande projekt.

6.3.1 Mål

Syftet med Leader+ är att genom stöd till lokala grupper ge dem tillfälle att arbeta med integrerade och hållbara insatser, vilka bidrar till att utveckla och förstärka såväl gemenskapens som Sveriges regionala utvecklings- och landsbygds politik.

Följande mål har ställts upp:

- Lokalt baserade partnerskap som genomför långsiktigt hållbara utvecklingsplaner av pilotkaraktär för geografiskt avgränsade landsbygdsområden,
- Samarbete mellan lokalt baserade partnerskap som samarbetar med andra grupper på landsbygden för att formulera och genomföra projekt inom ramen för utvecklingsplanen,
- Upprätta och stimulera effektivt samarbete mellan landsbygdsområden samt sprida erfarenheter från lokal landsbygdsutveckling.

Horisontella mål har formulerats för sysselsättning på landsbygden, jämställdhet, integration, ungdomars medverkan i utvecklingsprocesser på landsbygden och för miljön.

6.3.2 Uppnådda resultat

Tolv så kallade aktionsgrupper, LAG, har utsetts bland 32 ansökningar. Verksamheten inom grupperna byggs upp kring följande fyra åtgärder som grupperna kan välja mellan.

- Använda ny kunskap och ny teknologi för att göra landsbygdsprodukter, inbegripet tjänster, mera konkurrenskraftiga,
- Öka värdet i lokala produkter, inbegripet tjänster, särskilt genom att i samverkan underlätta för mindre företag att få tillgång till marknaden,
- Förbättra livskvaliteten på landsbygden,
- På bästa sätt utnyttja natur- och kulturreсурser, inklusive naturområden som i enlighet med Natura 2000 är av gemenskapsintresse inom EU.

Totalt har beslut fattats om 386 projekt varav 225 under år 2002. Lika många projekt beräknas ha påbörjats.

Enligt regeringens bedömning har den nya uppsättningen av lokala aktionsgrupper, LAG, kommit igång med verksamheten på ett bra sätt. Det är dock för tidigt att dra några slutsatser om verksamhetens resultat. Verksamhet i så kallade Leader-liknande grupper inom ramen för genomförandet av de två mål 1-programmen i norra Sverige bör uppmuntras av berörda lokala och regionala myndigheter.

6.4 Det nationella stödet till jordbruket i norra Sverige

Det nationella stödet till jordbruket i norra Sverige ingår inte i miljö- och landsbygdsprogrammet eller mål 1-programmen. Stödet kan lämnas för att skapa bättre förutsättningar för jordbruket inom områden i norra Sverige, där det med hänsyn till klimat och andra produktionsförutsättningar är särskilt svårt att bedriva jordbruk. Stödet lämnas inom stödområde 1–3 enligt redovisningen på stödområdeskarta i avsnitt 3. Stöd kan lämnas till jordbrukare med produktion av mjölk, smågrisar, slaktsvin, getter, ägg, potatis, bär eller grönsaksodling och till företag som

transporterar mjölk till mejeri. Stödnivåerna framgår av nedanstående tabell. Skr. 2002/03:111

Tabell 6.5. Stödnivåer kronor per stödenhet

	Stödområde 1	Stödområde 2a	Stödområde 2b	Stödområde 3
Mjölk kr/kg	1,05	0,71	0,47	0,09
Smågris kr/sugga	843	437	437	101
Getter kr/get	430	430	430	430
Bär o. grönsaker kr/ha	2 850	2 850	2 850	1 850
Kr/slaktsvin	222	143	143	23
Kr/höna	10	10	10	3,60
Potatis kr/ha	2 700	2 700	960	960

Enligt riksdagens beslut (prop. 2001/02:1, bet. 2001/02:MJU2, rskr. 2001/02:106) infördes fr.o.m. 2002 ett statligt stöd för merkostnader i norra Sverige för jordbrukets kadaverhantering. Stödet har godkänts av Europeiska kommissionen genom skrivelse den 7 maj 2002 K(2002)1790. Riksdagen beslutade också vid samma tillfälle om några mindre förändringar av stödet till mjölkproduktion i stödområde 1 och av stödet till smågrisproduktionen men dessa förändringar har ännu inte godkänts av Europeiska kommissionen.

6.4.1 Mål

Stödet motsvarar de målsättningar som anges i artikel 142.3 tredje stycket i Sveriges anslutningsfördrag med EU. Sverige får lämna långsiktigt stöd på nationell nivå för att säkerställa att jordbruksverksamhet kan behållas i särskilda regioner. Dessa regioner skall omfatta jordbruksområden norr om den sextioandra breddgraden och några sådana närliggande områden söder om den breddgraden där det råder liknande klimatförhållanden vilka gör det särskilt svårt att driva jordbruk. Kommissionen har fastställt vilka regioner som får omfattas av stödet och tog därvid framför allt hänsyn till låg befolkningstäthet, jordbruksarealens andel av den totala arealen och den andel av den totala jordbruksarealen som används till odling för livsmedel. Stödet skall lämnas framför allt för att:

- behålla sådan traditionell primärproduktion och bearbetning som är särskilt lämpad för klimatförhållandena i regionen,
- förbättra strukturen för produktion, saluföring och bearbetning av jordbruksprodukter,
- underlätta avyttrandet av produkterna,
- säkerställa att miljön skyddas och att landsbygden bevaras.

Stödet får inte vara knutet till framtida produktion eller leda till att produktionen ökar eller att det samlade stödet ökar i förhållande till stödet under en referensperiod före Sveriges anslutning till EU. Överskrids referensproduktionen sänks stödet påföljande år.

6.4.2 Uppnådda resultat

Skr. 2002/03:111

I tabell 6.6 redovisas hur den stödberättigande produktionen av mjölk har utvecklats under de senaste åren i förhållande till den referenskvantitet som utgör taket för den produktion som får stödjas utan att stödbeloppen sänks.

Tabell 6.6. Mjolkproduktion för vilken stöd utbetalats åren 1999–2002 samt referenskvantiteter, ton

Produktion med stöd	1999	2000	2001	2002	Referenskvantitet ¹⁴
Totalt	464 193	460 823	456 724	453 163	484 235
Stödområde 1	49 134	47 337	47 304	45 348	54 763
Stödområde 2a	219 089	218 426	215 886	216 826	216 150
Stödområde 2b	115 618	116 699	115 402	116 413	121 073
Stödområde 3	80 352	78 361	78 132	74 576	92 249

Mjolkstödet inklusive transportstödet för mjölk svarar för cirka 93 procent av hela det nationella stödet till norra Sverige. Under år 2002 uppgick den mjolkproduktion som fick stöd till cirka 94 procent av den högsta tillåtna produktionen. Utvecklingen varierar mellan stödområdena. I det västra fjällnära området har produktionen minskat med drygt 15 procent jämfört med referensperioden och i det sydligaste stödområdet, ”avfasningsområdet” med nästan 20 procent. I stödområde 2, där huvuddelen av mjolkproduktionen i norra Sverige bedrivs, är produktionen i stort sett oförändrad.

Den i stödområdet dominerande mjolkproduktionen är den produktion som hållits uppe bäst jämfört med referensperioden. Den slaktsvinsproduktion som kan stödjas har däremot minskat med 20 procent, smågrisproduktionen och bär- och grönsaksproduktionen med hälften, äggproduktionen med en fjärdedel. För slaktsvin och smågrisproduktion finns en övre volymgräns för stöd till varje företag, varför den totala produktionen är större än den produktion som får stöd. De stödbelopp inom ramen för det nationella stödet som betalades ut under år 2002 framgår av nedanstående tabell.

Det nationella stödet är endast en del av det samlade stödet till jordbruket i norra Sverige. Miljöersättningar som redovisats i avsnitt 5 är de andra komponenter som ersatte det stöd som fanns innan Sverige blev medlem i EU.

¹⁴ Kommissionens beslut (EG) nr 228/96 av den 28 februari 1996 om systemet för långsiktigt stöd på nationell nivå till jordbruket i de nordliga områdena i Sverige

Tabell 6.7. Nationellt stöd inom stödområde 1–3 för år 2002, kronor

Skr. 2002/03:111

Stöd till	2002 kr	Referensbelopp kr	2002, andel av referensbelopp, %
Mjölproduktion	263 180	274 870	96
Transportstöd, mjölk	17 340	18 600	93
Slaktsvinsproduktion	11 370	14 170	80
Smågrisproduktion	1 360	2 910	48
Äggproduktion	1 430	2 400	60
Getter	940	1 110	85
Bär och grönsaker	1 040	2 030	51
Potatis	3 900		
Kadaverinsamling	3 190		
Summa	303 750	316 090	96

Inom ramen för de båda mål 1-programmen finns också möjligheter att lämna strukturstöd till jordbruks- och landsbygdsutveckling i regionen. För år 2002 var omfattningen av det sammanlagda stödet till jordbruket och landsbygden i regionen följande:

	<i>Miljoner kronor</i>
Nationellt stöd	306
Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden	291
Miljöersättning för Öppet och varierat odlingslandskap	274
Summa	871

*Landsbygdsutveckling inom mål 1
(budgeterat belopp per år)*

Investeringsstöd	81
Startstöd	7
Stöd för bearbetning och saluföring	19
Kompetensutveckling	24
Stöd för främjande av landsbygdens utveckling	46
Summa	177

Jordbruksverket har i sin årsredovisning för verksamhetsåret 2002 redovisat en analys av strukturutvecklingen i olika delar av landet. Analysen visar att de årliga förändringarna mätt som minskning av antalet jordbruksföretag, åkerarealen och antalet mjölkkor är snabbare i norra Sverige och i skogsbygderna i andra delar av landet än genomsnittet för hela landet. Förändringstakten var avsevärt högre under perioden 1999–2001 än under perioden 1995–1998. Under de två senaste åren minskade antalet företag med mjölkproduktion i norra Sverige med tio procent per år jämfört med drygt sex procent för hela landet. Strukturomvandlingen går således snabbare i norra Sverige än i andra delar av landet.

Enligt regeringens bedömning har det nationella stödet, miljöersättningar och kompensationsbidraget i mindre gynnade områden bidragit till att upprätthålla ett öppet odlingslandskap och ett livskraftigt jordbruk i norra Sverige. De utökade möjligheterna till stöd för utveckling av jordbruket, livsmedelsindustrin och andra delar av landsbygdens näringsliv som finns genom mål 1-programmen har också medverkat till att upprätthålla jordbruket och livsmedelsproduktionen i regionen. Trots de olika stöden sker en viss minskning och omfördelning av jordbruks-

produktionen i norra Sverige. Regeringen följer noga utvecklingen och bedömer att den kombination av stödmöjligheter som finns medverkar till att jordbruket har rimliga konkurrensförutsättningar för att kunna bibehållas och utvecklas i norra Sverige. Regeringen bedömer att de utökade möjligheter som strukturfondsprogrammen erbjuder för att stödja investeringsverksamhet, nyetablering samt kunskapsutveckling och utprovning av nya produktionsmetoder och verksamheter genom utbildning och utvecklingsprojekt kan och bör utnyttjas för att utveckla jordbruket i regionen. En viss ytterligare koncentration av dessa åtgärder till de områden i Norrlands inland som har de största naturgivna svårigheterna för landsbygdens näringsliv bör kunna ske inom ramen för de program som nu genomförs. Dessa program är föremål för en halvtidsutvärdering som redovisas hösten år 2003. Därefter kommer behov av eventuella förändringar i programmen att övervägas.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 28 maj 2003

Närvarande: statsministern Persson, ordförande, och statsråden Winberg, Ulvskog, Lindh, Sahlin, Pagrotsky, Östros, Messing, Engqvist, Lövdén, Ringholm, Bodström, Karlsson J. O., Sommestad, Karlsson H., Nykvist, Lund, Nuder, Johansson, Björklund

Föredragande: statsrådet Nykvist

Regeringen beslutar skrivelse 2002/03:111 Landsbygdspolitik –
resultatredovisning